Євген ВЕЛТИСТОВ

ЗОЛОТІ ВЕСЛА ЧАСУ,

або "ІДИ-ІДИ"

НАЙБІЛІШИЙ У СВІТІ МІЛІЦІОНЕР

За часів мого дитинства, в роки війни з фашистами, дядько Серьога був для всіх хлопчаків найсправедливішим у світі міліціонером. Жив він у нашому дворі — в окремому будиночку, відгородженому бузковим палісадником; колись цей особнячок був чи то сторожкою, чи то комірчиною крамаря.

Міліціонери носили влітку білі гімнастерки з червоними петлицями, підперезані ремнями з кобурою. Дружина дядька Серьоги була працьовита, ми її майже не бачили. Збоку від будиночка і вдень і вночі сохла на шворці білизна великої міліцейської родини, висіла там і знаменита гімнастерка.

У вільний час, надвечір, дядько Серьога у випрасуваній, накрохмаленій формі ступав на поріг свого будинку, мовчки спостерігав, як ми ганяємо у хмарах золотавої куряви ганчір'яний м'яч, і довго ще, аж до тієї пори, як вирушав на нічне чергування, просвічував крізь бузкові кущі.

Він ніколи не втручався у наші дрібні сварки й навіть у великі бійки, проте всі в окрузі знали, що коли в когось у нестямі наллється кулак, зблисне в руці камінь чи палиця, на порушника чекає прочухан.

Через багато років я побачив на місці нашого будинку, нашого двору житлову башту, на місці оселі міліцейської родини — стандартний гараж. Гараж дратував мене. Ні, я не сподівався побачити все один в

один, як на давній фотографії. Час — я знав це з багатьох інших прикладів — неминуче здуває прикмети минулого. Але, їй-право, цегляний у два вікна будинок з бузковою підсвіткою був куди людяніший, аніж залізний ящик для автомобіля. Давні друзі розбрелися по світу, на їхньому місці поселилися люди із своїм особливим новим життям. Я став письменником і не раз поривався заглянути в наш двір, та заповітне бажання довго лишалося тільки бажанням. І тепер, побачивши, як усе змінилося, я зрозумів, що надто пізно вирішив навідати своє дитинство.

Я дивився і дивився на безликий гараж, намагаючись відновити за деталями минуле. І от побачив те, чого чекав: захід сонця, бузок, якісь знайомі силуети, білу гімнастерку...

Так народилася письменницька мрія — написати повість.

Це скидалося на кадри німого кіно, яке прокрутили дуже швидко. Мені захотілося затримати, повернути рідні образи, і зробити це я міг тільки... написавши нову книжку.

Так вийшло, що першим я розповів про міліціонера мого дитинства дітям, яких запросили в клуб на зустріч з письменниками. Дітей у залі було повно, а нас на сцені — чотири письменники-виступаючі й один письменник-голова.

Я розповів, як дядько Сергій виловлював бандитів, оберігаючи спокій московських будинків, провулків та вулиць, як знешкодив злодюгу-вбивцю Карлушу. Як дядько Серьога радів нічним святковим салютам на честь визволення від фашистів усе нових і нових міст і земель.

Дядько Серьога йшов на чергування, насунувши на чоло червонозоряного кашкета з лакованим козирком. А якось повернувся з орденом Червоної Зірки. Ми зразу здогадалися: орден — за всіх урятованих від підлого Карлуші та інших бандюг. І тут же забули про

подвиги сусіда: на ранок чиста міліцейська форма, як завжди, сохла на шворці, а ми звично ганяли на майданчику м'яча.

Коли я закінчив виступ, то й не підозрівав, які несподіванки трапляться невдовзі й що призведе до них звичайна лампочка.

Після виступу я шепнув голові, що поспішаю, і пішов за куліси. А за сценою — пітьма єгипетська: хтось вимкнув "чергову" копійчану лампочку. Підійнявся я обережно східцями, спробував знайти двері з табличкою "вихід" і не знайшов їх. Ступив у темряві кілька кроків і шелеснув кудись униз, в глухий, мертвий простір, ніби в нічну безодню. Устиг лише викинути вперед руку зі своїм вірним портфелем, з яким не розлучаюся ніколи.

...Опам'ятався я на лавочці в маленькому затишному дворі. З усіх боків зелений квадрат пообступали старовинні особняки. За особняками — сучасні будинки, й серед них — знайома пузата споруда з куполом. Та це ж клуб, де я щойно виступав!

Неподалік від лавочки — мій портфель. І все з нього витрусилося. Парасолька, папери, авторучка. Спробував підвестися, щоб зібрати речі, й повалився на лавку. Так... Ліва нога зовсім неслухняна — вивихнута або, навіть ще гірше, зламана.

— Боляче? — раптом пролунав поряд пискливий голос.

Я повернув голову й побачив дівчинку із списаним аркушем в руці.

— Дівчинко, — сказав я, — поклади папір у портфель.

— Зараз. А що таке "Іди-іди"? — Вона вчитувалась у мої карлючки.

— Це рукопис, — відповів я. — А рукописи не можна читати без дозволу автора. Йди гуляй.

А дівчинка не вгаває:

— Ви той самий письменник, який пропав з клубу? Адже вас шукають, ми були там...

— Раз шукають, значить, знайдуть, — заспокоїв я її. — А "Іди-іди" — це стародавня довоєнна іграшка...

— Довоєнна... — повторила пошепки моя співрозмовниця і затамувала на мить подих. — А яка?

Ні, голос у неї аж ніяк не пискливий, а приємний, лагідний.

Я обіперся спиною об тверду лаву, трохи підвівся, оглянувся.

Дивлюся: поряд з дівчам у червоній майці й відбілених сонцем і пральним порошком блакитних джинсах два хлопчаки — один нібито природжений спортсмен, засмаглий, з опуклою мускулатурою, а другий — довший і худіший — блідий, навіть ледь синюватий, з відстовбурченими вухами й шльоп-шльоп губами.

— Хто ви такі? — запитав я, поступово отямлюючись.

Виявилося, дівчинку звали Олесею, а її братів Киром і Вітром. Як я потім з'ясував, "Олеся" було ім'я справжнє, зафіксоване в метриці. Кир був названий від народження Кирилом, а Вітер — Вертером. Коли підріс і став розуміти, що й до чого, йому, певна річ, не дуже сподобалося це романтичне ім'я, І він оголосив себе Вітром; а брат і сестра за надзвичайних обставин, коли товариство потребувало вияву видатних здібностей старшого брата, величали його Вітрогоном.

— У нас є свій хворий, — сповістила Олеся, склавши всі мої речі у портфель. — Хочеш подивитися?

Я кивнув.

Олеся показала на зелений сміттєвий ящик, що стояв у кутку двора. Мабуть, даремно назвав я його сміттєвим. Ящик, певно, ніколи й не призначався для сміття. З першого погляду було видно, що це досить чистенький, рідкісного яскраво-зеленого кольору, давно забутий дорослими, якийсь радісний ящик.

При підтримці дітей я доскакав до нього на одній нозі, вхопився рукою за ріг ящика, відкинув кришку. І побачив щось руде, кошлате, воно важко дихало і було дбайливо накрите синьою шкільною курткою. Трохи підняв куртку, а під нею — зовсім хворий пес. Очі заплющені, шерсть збилася в ковтухи.

— Давно він тут? — запитав я.

— Три дні, — хором відповіли мої знайомі. — Ми чергуємо навперемінки.

— Нікуди не годиться. Треба його або додому, або в лікарню.

— Але ж додому... — Діти розгублено переглянулися.

— Все ясно. Несіть сюди пляшку з водою! Соску! І мій портфель! — звелів я.

За кілька хвилин з під'їзду великого будинку було доставлено пляшку з-під "Пепсі" з теплою водою і соскою. Я видобув із портфеля ліки й грудочку цукру. Розчинив цукор у воді, простягнув пляшку Олесі. Обережно дістав з ящика пса, притиснув до грудей. Розтулив пащу, сунув дві таблетки аспірину й услід за ними соску. Пес глухо загарчав, але за пальці не вкусив, прицмокнув.

Цієї миті я необачно ступив на хвору ногу й, охнувши, гепнувся разом із псом на землю.

Пес для мене вже не існував, світ виповнився болем. Я вже бачив "швидку", яка поспішала крізь місто, щоб одвезти мене в Скліфософського. Я попрошусь не в новий шістнадцятиповерховий корпус, а в старий — біля Великої Колгоспної площі, бо я народився поряд із старим "Будинком милосердя" і знаю його напам'ять. Я лежатиму в палаті, де лежали поранені в боях з Наполеоном, з японцями, з німцями, з фашистами, а до них лікувалися відставні офіцери, нижні чини, старі священики й троє іноземців. Недаремно граф Шереметєв назвав свій дарунок Москві "Будинком для прочан"... Коли я почну видужувати, то обійду на милицях усі куточки великого лікарняного ансамблю, зайду у приміщення колишньої церкви, згадаю про чудову кріпосну актрису Парасковію Іванівну Ковальову, яка незадовго перед ранньою смертю стала графинею Шереметевою. їй і присвячено весь цей ансамбль милосердя.

Однак чому так довго не їде "швидка"? А втім, яка "швидка"?

...Я вже давно лежу в палаті, насолоджуючись її простором, спокоєм, незвичайною білістю, а за вікном, за чавунною решіткою Шереметєвської лікарні вирує недільна Сухарєвка. Ось вона — славетна башта в моєму вікні, споруджена за наказом Петра на честь полку стольника Сухарєва за особливі його заслуги в дні стрілецького заколоту. Ось вони — святкові для всієї Москви та її гостей торги: сотні напнутих за ніч наметів, море голів, пронизливі, закличні голоси. Я встаю і, кульгаючи, обережно виходжу на площу. А може, це вже не я, а інший письменник у довгому чорному пальті й крислатому капелюсі, письменник, який розкрив знамените й таємне гасло Сухарєвки: "На копійку — п'ятаків!"

Гіляровський, дядько Гіляй. Його очима я бачу, як злодій-одинак несе під полою обшарпаного пальтечка "поцуплені" речі, а його вже шукають у натовпі потерпілі. Бачу бідолаху, доведеного до краю, його

оточують нахабні гендлярі, силоміць вивирають рештки лахів, тицяють копійки й тут же на очах перепродують утридорога. Скупники везуть стару одежу возами, але й на них чекає свій "випадок": дурний щасливий прибуток або раптовий розбій...

Звідки мені все це таке знайоме? Випадком, чужим нещастям, безпорадністю і розгубленістю перед нахабною силою завжди користувалися харцизяки, на зразок Карлуші, на зразок сумнозвісної "Чорної кішки", з якими мені довелося зіткнутися у дитинстві...

Дзвінкий голос примусив мене розплющити очі. Та сама лава, дві милиці на землі. Поряд мої нові знайомі — Олеся, Кир, Вітер. З допомогою дітей я підвівся, обіперся на милиці, закульгав до лави Милиці оті, виявилося, належали їхньому дідусеві, запасні Чи довго я лежав і марив лікарнею та Сухарєвкою? Та ні, не довго, діти лише встигли збігати по милиці.

— Дуже болить? — запитала Олеся.

— Трохи болить.

— А Гаврик заснув. — Засмагле обличчя Кира ворухнулося в усмішці. — Спасибі за допомогу.

— Який Гаврик? — Я геть-чисто забув про хворого пса, але, оглянувшись на ящик, виправився: — А чому він Гаврик?

Кир охоче пояснив:

— Дуже просто. Гав! І ррр-рик!

Несподівано задряпало в горлі, защипало очі — зі мною це буває рідко! Щось знайоме, домашнє відгукнулося на ім'я хворого пса Згадав: під час війни у дворі бігав чорний ласкавий собачисько, а господарем

його був дядько Серьога, мій найбіліший у світі міліціонер. Тіснувато та й голоднувато було в домі із собакою, але як йому всі заздрили... Так, у ті часи собак не кидали напризволяще.

— А тепер ми лікуватимемо тебе, — заявила Олеся.

— Як це лікуватимете? Може, ви накладете гіпс?

Погляд сірих Олесиних очей був серйозним. А обличчя.. Мені здалося, воно стало рожевіти Ні, навіть не рожевіти — раптово золотитися, наче сонце на сході.

— Хочеш, щоб біль зовсім минув? — запитала Олеся таким природним, без найменшого сумніву тоном, що я зразу повірив: вона знає якийсь секрет.

— Звичайно, хочу! Але як?

— Скажи йому, Кире! — Дівчинка кивнула братові й одступила від мене.

Я глянув на Кира. Обличчя його було мідним, непроникним. Він сказав:

— Давайте вирушимо у ті часи, коли нога в тебе не боліла.

— У які це часи? — жартома запитав я, не розуміючи, що за нова гра чекає на мене

— Ну, коли ти вчився, як Олеся і я, у п'ятому класі або, як Вітер, у шостому. Або в якомусь іншому. Як хочеш...

— Найпростіше згадати, як я вчився у п'ятому чи шостому класі, — посміхнувся я. — Нога все одно пече.

— Я не про згадати. — Кирів голос був суворий. — Я про дійсно, навсправжки. Назви адресу й дату. І ми там будемо за хвилину.

— Ти умієш мандрувати в часі й у просторі?

Кир знизав плечима: що, мовляв, за нісенітне запитання?

— Я не мандрівник, я проводир, можу допомогти переміститися.

Я уважно вдивлявся в обличчя. Золоте — Олесі, мідне — Кира, блакитне — Вітра. Гаряча хвиля суперечливих почуттів охопила мене. Що це — гра? Чи справді той єдиний випадок, коли неможливе стане можливим? Кваплячись, я назвав сьогоднішнє число, але інший рік і свою давню адресу: 24 травня 1944 року, Грохольський провулок.

— Роби, як я! Роби, як ми! — наказав Кир.

І витягнув руки вперед, стуливши їх "сокиркою". Інші поставали за ним ланцюжком, поклавши руки одне одному на плечі. Кир — Олеся — Вітер. Вітер показав моє місце — за його спиною. Однією рукою я схопився за його плече, а другою тримав милицю. Наша колона повільно рушила прямо на паркан з написом:

"Небезпечна зона. Провадяться будівельні роботи".

Я витріщався на ці літери, намагаючись з усіх сил не впасти, не розуміючи, що має статися.

Кирова "сокирка" прорізала дерево. Ми опинилися по той бік паркана.

"ІДИ-ІДИ"

— Тепер не болить? — пролунав знайомий співчутливий голос.

Наче крізь туман, розгледів я Олесине золотаве обличчя. Боже, що сталося, чому вона так раптово виросла? Ледь-ледь нижча за мене. Та й Кир, і Вітрогон на зріст, як я. Невже?..

Я ляснув себе по нозі, побачив на коліні латку й шалено зрадів: невже це мої старі штани, невже я знову п'ятикласник? Виросли не Олеся та її брати, — я зрівнявся з ними.

Діти роздивлялися мене з неприхованим здивуванням: ніби впізнавали й не впізнавали. І я пояснив їм, що я — це я, тільки у віці одинадцяти років, як і належало мені бути в сорок четвертому, а вони — все ті самі. І перебуваємо ми, певно, там, куди прагнули.

Це був до болю знайомий сквер. З тополями й липами, клумбою у центрі, десятками стежинок, які сходилися й розходилися, та вічною калюжею біля паркану. Полуторки деренчать дерев'яними бортами, бадьоро чимчикує кінь з возом та кучером. Он сіра "гробниця" чудового гастроному з десятком смачних прилавків. Гасова крамничка за рогом. Новий шестиповерховий будинок з розкішним ліфтом. І море різноманітних будиночків, кожний з яких я знав аж до самих закапелків, як і всі потайні куточки — двори, під'їзди, східці, лазівки в парканах.

— Не болить! — радісно об'явив я новим друзям. І підстрибнув на місці — один раз, другий, третій — і від душі розреготався. — Здорово ви придумали, братці! Тепер командуватиму я...

— Це і є Грохольський провулок? — запитав Кир, пильно вдивляючись.

— Наш, Грохольський, а який же іще! — Я недбало махнув рукою. — Ліворуч, будь ласка, кінотеатр "Перекоп", далі Ботанічний сад і лікарня Скліфосовського. А праворуч живу я. Гайда до нас у двір!

Діти мали дещо розгублений вигляд. Я зрозумів, що й мені не слід квапитися, треба трохи звикнути до минулого, до нового-старого світу. А раптом щось тут не так?

— Пройдімося? — запропонував я, і ми рушили вперед щільною, згуртованою групою, оглядаючись на всі боки, вбираючи в себе все, що траплялося на шляху

Хлопчики ганяли по газонах і стежках в азартних дитячих іграх. Мами несли сповитих, сплячих немовлят, відкривши світу їхні безтурботні личка. На лавках люди читали газети, плели, грілися проти сонечка, щось обговорювали.

Нас обігнали самокатники. Вхопившись за дерев'яне кермо, відштовхуючись однією ногою, вони швидко рухалися на гуркотливих шарикопідшипниках до своєї мети.

— Що це? — запитав Вітер, який досі мовчав.

Я пояснив будову самоката, хоч особливо розписувати тут не було чого.

— Зрозуміло, — озвався Вітер. — Цікаво: зроби сам і катайся.

Мовчки поспостерігали, як гурт дітей, стоячи навколішки довкола квадратної дошки, грає у гроші. Кожний по черзі ударом свинцевої битки намагався перевернути розкладені на дошці монети. Якщо переверне — забирає монету й грає далі. Вловивши кілька безмовних запрошень, я виразно ляпнув себе по порожній кишені й несподівано почув приглушений дзвін. Невже там дрібняки, захоплені сьогодні

вранці з письмового бюро? Але ж наші монети зараз не на часі. Я подав знак друзям відійти: без грошей тут робити нічого.

— Вибивалки, — ніяково посміхаючись, я смакував давно забуте слово. — Ця шантрапа грає у вибивалки.

Олеся подивилася на мене трохи здивовано й повторила, ніби пробуючи іноземне слово на язик:

— Вибивалки... Як смішно: виби-вал-ки... Запам'ятаємо! А чому шантрапа?

— А тому! — недбало відповів я, сунувши руки в кишені старих штанів.

Раптом звідкись долинув пронизливий, такий ваблячий звук: "Іди-іди-іди!.." Ми відразу понасторожувалися, оглянулись і, не змовляючись, кинулись на бадьорий заклик у глиб скверу.

Біля шорсткої тополі, просто на лаві сидів на саморобній каталці безногий інвалід. Він був у солдатській гімнастерці з медалями — кремезний, з грубими рисами неголеного обличчя, величезними ручищами. Тулуб із підверненими холошами штанів міцно-преміцно прикручено пасками до дошки на шарикопідшипниках. Біля інваліда — скринька, у якій і приховувався винахід століття. Ось інвалід дістає сильними пальцями із своєї скриньки звичайнісіньку трубочку, дме в неї, і зразу з другого кінця вискакує, надимається червономордий чортик з витягненими ріжками, і трубочка, викликаючи загальне захоплення, дудить: "Іди-іди-іди!"

Я помітив, що Олесине золотисте обличчя стало сріблитися, і зрозумів її. Пробрався до лави, відчуваючи, як жарко дихають у потилицю мої приятелі, запитав, перемагаючи калатання серця:

— Скільки, дядьку, га?

— Руп. — Продавець висякався у несвіжу барвисту хусточку.

Я дістав з кишені дрібняки, швидко перелічив. Що буде, те й буде! Кругляки карбування п'ятдесятих і пізніших років загубляться в загальній масі монет...

— Мені треба три штуки! — заявив я, переминаючись з ноги на ногу.

— Скільки готівкою? — ліниво поцікавився продавець.

— Два з полтиною.

— Давай!

Я висипав у тверду, як асфальт, долоню дрібняки. Дядько, не дивлячись, кинув їх у скриньку, простягнув три трубочки. Потім дістав зі скриньки дерев'яні колодки, трохи підняв свій візок на витягнених руках і спритно плюхнув з лави на пісок.

Олеся кинулась було до нього:

— Дозвольте я допоможу.

— Одзинь! — відмахнувся інвалід.

Він поставив скриньку на свій самокат, якраз на місце неіснуючих ніг, і, різко відштовхуючись колодками, покотив геть.

Я пороздавав друзям сувеніри. Вони взяли їх байдужно.

— А де його ноги? — спитала Олеся таким різким голосом, ніби це я був винуватцем нещастя.

— Як де? На війні. Ще війна...

— Дзинь, дзинь! — сумно відгукнулась Олеся й споважніла так, що в одну мить перетворилася на настороженого, наїжаченого хлопчака.

— А чому ж він на самокаті, а не в автоколясці? — прошльопав губами блідий Вітер.

— Старий, зараз немає ще КамАЗа, БєлАЗа та інших АЗів, — нагадав я. — Є гармати й танки.

— Дзинь, дзинь, дзинь...

— І ваговози! — Кир показав на вулицю.

— І ваговози, і підводи, і навіть один мировецький велосипед! — підхопив я. — Гайда, покажу!

Ми побігли до мого будинку — через сквер, униз бруківкою, повз молочну, повз старі, приземкуваті цегляні міщанські будинки. Будинки дуже вросли в землю, міцно трималися один за одного, вишикувавшись двома уступчастими стінами. Приязно й владно втягував нас бруковий простір. Мої друзі на бігу раз у раз випускали з трубок червоні бульки, й Грохольський відгукувався на їхнє "іди-іди-іди" споконвічним кам'яним смішком: "Прийди-прийди"... Та це чув лише я.

Ось і запашна крихітна булочна. Наш будинок — тридцять три. Я подав знак зупинитися, першим пірнув у темну арку воріт, навшпиньки прослизнув повз наше вікно, прорубане у камені. Крізь відчинену кватирку мені вчувся материн голос.

Двір відкрився, як радісний світ. Блакитний квадрат неба. Діти ганяють в куряві м'яч. Висить на шворках мокра білизна. З відчинених вікон линуть гучні голоси.

— Що це? — свистячим шепотом запитав за моєю спиною Вітер і навіть ткнув мене в бік.

Бабка Параша, як завжди, виставила на підвіконня чорну "тарілку" радіо, й вона горланила й веселилася на весь двір.

— Радіотарілка. Зрозуміло? Телевізора ще немає, — пояснив я.

Ми прислухалися, що співало радіо.

Брянская улица

По городу идет.

Значит, нам туда дорога.

Значит, нам туда дорога.

Брянская улица

На запад нас ведет.

— співав Леонід Утьосов.

— Перемога! Скоро перемога! — вигукнув я в самісіньку небесну височінь. — Через рік!

Моє пророцтво нічого не змінило в цьому світі. І без нього дух перемоги витав у блискотливій дворовій куряві, спалахував огненними квадратами вікон, бринів голосами радіодикторів, маршами, піснями.

Ніколи не забуду, як восени сорок другого ми з мамою та сестрою повернулися з евакуації. Площу трьох вокзалів, яка прилягала до нашого району, я не впізнав: вона була помережана колами, квадратами, смугами. Перехожих у цивільному одязі було значно менше, ніж у військовому. Дівчата в захисній формі, взявшись за мотузки, несли вздовж вулиць величезні пузаті аеростати. А вночі заметалися по небу прожектори, відшукуючи фашистських стерв'ятників, загавкали-забахкали зенітки.

А як незвично було побачити, відчути знову довоєнні речі — канапу, піч, етажерку з книжками, фотографії в рамках на стіні. Бухають за вікном зенітки, іде війна, а в кімнаті по-домашньому спокійно. Деренчливі шибки заклеєно навхрест папером, вікна зашторено, будинок міцний, а під вухом розлягається радіонавушник, і рівно за хвилину дванадцята вмикається Красна площа: тиша, гудки автомобілів, бій курантів. І "Інтернаціонал"...

Звичайно, це романтичне сприйняття перших днів повернення додому. Потім були нічні чергування на дахах, загублені продуктові картки і багато інших випробувань. Але й без маленьких перемог кожної маленької людини, напевно, не було б цілковитого відчуття щастя загальної, всенародної Перемоги.

І помиратиму, не забуду, як диктор оголосив пізно ввечері у травні сорок п'ятого: "Чекайте важливого повідомлення". І полилася сувора й радісна музика. І всі зрозуміли: каюк війні, Перемога!

Наступного дня, увечері, ми мчали знайомими вулицями до центру міста, щоб хоч однією ногою ступити на брущатку Красної площі, переповненої безліччю схвильованих людей, побачити святковий

Переможний салют. Тридцятьма артилерійськими залпами з тисячі гармат!

Усе це буде зі мною тодішнім через рік. А зараз я, Кир, Вітер та Олеся бігли через двір до рядів сараїв: я повинен показати друзям свою головну цінність.

У стінній щілині знаходжу ключ, відмикаю замок, входжу в таємничу напівтемряву. Поміж стосом дров і чистою діжкою з-під капусти, що з ранньої осені й до пізньої весни годує всю сім'ю, застряв іржавий, з вивернутими спицями й пропаленим сідлом справжній довоєнний велосипед. У ньому бракувало педалей, та це вже дрібниці.

— Ось! — похвалився я, ляснувши машину по сідлу. — Полагоджу й покочу!

— Здорово! Класно! Який смішний і могутній велик... Як паровоз! — Друзі одностайно схвалили мою ідею.

— Аби над ним попрацювати, можна розвинути колосальну швидкість, — задавався я далі.

— Не аби, а якби, — поправила Олеся.

— Якби...

— Якби над ним попрацювати, — підтримав мою ідею Вітер, — то можна колись і злетіти.

— Ти й так умієш літати, — кинув через плече Кир.

— Я долаю силу тяжіння для живих тіл, — лагідно відповів Вітер.

Признатися, я нічого не зрозумів у цьому короткому діалозі, та й не час було розпитувати. У сараї стало

темно: дверний отвір затулила чиясь могутня постать. Кошлата довбешка просунулась усередину, зблиснула білками очей, оскірилася, уздрівши мій велосипед. До сараю, відтіснивши нас в куток, вліз Вага.

— Ага, письменник, — він швидко обмацав квадратними тупими пальцями машину, — свиснув вел?

— Не свиснув, а знайшов. На звалищі, — відповів я якомога спокійніше.

— Хіба він свистить? — втрутилась Олеся, відчувши агресивність гостя. — Він просто говорить. І чому ви заходите, не питаючи дозволу?

Вага закліпав, роздивляючись таку нахабну плюгавку, позадкував із дверей, грізно наказав:

— Ану виходь! Розбиратимуся! Може, декого й полоскочу!

— Я боюся лоскоту, — пробурчав Вітер, виходячи за мною.

— Не бійся, — шепнув я йому, — він просто лякає.

Я ж бо знав, що у Вагиній кишені ніж на пружині, але навряд чи він пустить його в хід через велосипед: не такий він підлий і дурний...

Вага стояв, широко розставивши ноги, всім виглядом показуючи, що він гроза двору. Був він у батьковій тільняшці з рудими плямами від мастила й широких штанях, латаних-перелатаних. Після сьомого класу Вага працював на заводі токарем, міг зробити для "замовника" будь-яку річ і взяти його в рабство на місяць, два, три. Ми, школярі,

розплачувалися бубликами, що їх одержували на сніданок: по бублику в день. Зате коли я загубив продуктові картки, мої переживання тривали тільки півдня: Вага роздобув десь точно такі ж талони, а я понад місяць торгував на Казанському вокзалі сірниковими коробками, віддаючи, зрозуміло, виручку своєму "благодійникові". Вагин батько загинув на фронті, і він після цього нічого не боявся.

Вага з цікавістю оглянув моїх товаришів, смикнув Олесю за червону майку, а у Вітра помацав вухо.

— Закордонні? Американські? — запитав він, широко розкривши білозубий рот.

— Свої, — відповів я, — із сусіднього двору. Щойно приїхали. Забери руки, не займай.

Фраза "із сусіднього двору" правила за охоронну грамоту. Сусідів не кривдили. Поряд з нами, у будинку тридцять п'ять, жили неприторенні розбійники й бандити — Шари, Фінгал, Брек, брати Воли та інші підлітки з не менш екзотичними прізвиськами. Вони або билися на смерть із зайдами, або затівали черговий набіг, але своїх особливо не чіпали. Казали, що вони нащадки тих лихих людей, які колись грабували обози скупників та купців, чий шлях пролягав через Грохольський до Сухаревки. Не знаю, чи так це, тільки нікого з них я потім не зустрічав.

Зауваження щодо рук розізлило Вагу.

Він похмуро звелів:

— Ану, письменнику, виверни кишені!

І вихопив.у мене авторучку, став її роздивлятися, бурмочучи:

— Ага, заряджається не чорнилом, а кулями. Агентурна. Це вже я знаю, читав деяку літературу.

— Віддай, — попросив я, розуміючи всю безнадійність мого становища. Я бачив, що паркерівська ручка вразила хлопця, але не міг же я пояснити йому, звідки вона взялася.

— Ось, викуси. — Вага сунув мені під ніс здоровенну дулю. — Або я вріжу...

Хоробра Олеся ступнула крок назустріч розбійникові.

— Ти що це надумав? — суворо мовила Олеся. — Негайно віддай. Вона йому потрібна. Він пише книжки.

— Знаю, що письменник. — Вага зареготав.

— Ану, подивися мені у вічі! — зажадала дівчинка. Він глянув у суворо-зелені бездонні очі. І відвернувся. Знехотя простягнув авторучку.

— Я просто хотів його врізати, — ліниво позіхнув він.

— Вріж краще шибку, яку розбив учора, — парирувала, посміхнувшись, Олеся.

І як у воду дивилася!

Вага розпсихувався, загорлав, відступаючи:

— Яку шибку? Де я тобі її візьму? Виріжу з тебе, чи що?

Весь цей час я оглядався на наше парадне. Будь-якої хвилини могла вискочити мати з віником або коцюбою, якщо їй гукне хтось у кватирку,

що мене кривдять. її Вага побоювався. Та я сподівався, що от-от у темних дверях з'явиться висока батькова постать.

А батько так і не вийшов.

— Забирайся звідси! — велів я Вазі. — Зникни! Інакше погано буде...

— Четверо на одного? Ну, фраєри!.. — Вага круто розвернувся, побіг.

— Він завжди такий? — спитала Олеся.

— Ні, не завжди...

Я усміхнувся, згадавши, як напровесні ми з Вагою загорали на даху сарая, мололи всякі дурниці, й раптом він скочив з місця, схопив мене за ногу: "Слухай, письменнику!.." І прочитав перші у своєму житті вірші:

Танк несеться в бій,

Як вогневій,

А на нім бійці.

Річка перед ним,

Перед ним мости.

Танк пройшов, і квит ото.

Знищив фріців сто.

Він тоді зовсім очманів від раптової радості.

Про вірші я не встиг розповісти товаришам. До нас біг, розмахуючи над головою ременем із блискучою бляхою, Вага із своєю компанією і репетував на все горло:

— Розійдись! Я псих! Уб'ю-у-у!

Ми згуртувалися щільною купкою, стиснули кулаки, готуючись до відсічі.

І крик обірвався. Вага зупинився, позадкував, зник. Хтось устиг шепнути йому страшну новину, яка повзла по двору: Льошу Маніна вбили...

Мене хитнуло. Я напевно знав, хто убив мого друга. Вірніше, я згадав про це: адже я з іншого часу. Карлуша! Ввічливий білявий парубок із сусіднього двору, помічник провізора наріжної аптеки. Він убивав беззбройних через заздрість. Побачить у дівчини годинник або в старого нову краватку,тихо відкликає вбік, вимагає: віддай! Спробуй тільки запереч... Льоша ось заперечив, коли ніс подаровані ковзани, а Карлуша вже подумки приміряв "гаги" на свою ногу. Ех, через ковзани: А Вага ж вигострив ніж для Карлуші на заводському верстаті.

От і втік.

Я безпорадно оглянувся: де ж ви, друзі дитинства, — Ігор, Вітько, Юрко, Льоха? Ні, Льохи вже не буде. А десь поряд ховається Карлуша. З Льохиними ковзанами. Страшно.

І раптом страх минув. Я угледів крізь бузкові кущі дядька Серьогу в білій гімнастерці. Він давно спостерігав за нашою суперечкою з Вагою, але поки що не втручався. Я заспокоївся. Начувайся, Карлушо! Міліціонер скоро тебе спопаде. Буде тобі справедливий суд. На якому, щоправда, ти так нічого й не зрозумієш.

Зате Карлушина мати прийде до нас у двір, стане навколішки перед Льохиними вікнами й простоїть до ранку.

Стислося серце. Я не хотів наражати дітей майбутнього на тяжке випробування.

Сказав:

— Кире, повертайся додому!

Він кивнув, склав руки сокиркою, націлюючись на глуху рублену стіну комори. Ми вишикувалися за його спиною. І пішли прямо на стіну.

На ходу я гукнув:

— Здорові були, дядьку Серьожо!

І побачив, як змахнув білий рукав над червоною петлицею.

РАНКОВІ Й ВЕЧІРНІ КІНОСЕАНСИ

— А тебе все життя називали письменником?

— Атож, так сталося, — відповідав я Олесі та братам. — У дитинстві я мріяв бути продавцем дитячих книжок і сказав про це вголос. От і став дворовим письменником.

— Хіба це погано? — озвалася дівчинка.

— Ні, аж ніяк не погано. Були прізвиська менш шанобливі. Інженер. Інтелігент. Ні в чому не винуватих носіїв цих прізвищ зустрічали сміхом і потиличниками.

— Яке варварство! — Олеся сіпнула плечем.

— Звичайно, варварство. Однак ще й життєва школа. Тільки ви не подумайте, що весь світ тоді складався із хуліганів та бандитів. Справжні люди воювали, працювали, допомагали одне одному. А це так, тимчасовий накип.

— А Вагу ти більше не бачив?

— Колись бачив.

...Я впізнав його зразу, як тільки сів у таксі. І він мене, певно, теж, тільки не подав виду.

Коли машина помчала, я сказав у тверду широченну спину: "Здорово, Ваго!" — "Здоров, письменнику, — обізвався він, мигцем глянувши у дзеркальце. — Ти став справдешнім письменником". — "А ти справдешнім шофером".

Після війни він став шоферувати. Постатечнів, виростив двох дочок. Ніхто з таксистів краще за нього не знав Москву.

— До речі, одна з його дочок — кіноактриса, — сказав я дітям.

— А... — Олеся махнула рукою. — Кіношка. Його навалом, і все нудне.

— Так уже й усе?

Ми сидимо з дітьми у моєму кабінеті. Ліва нога в гіпсі, вона відчутно перетягує праву, зате я можу безболісно шкандибати по кімнаті. У Скліфосовці я був, але тільки два дні, поки не затужавів гіпс на зламаній п'ятковій кістці.

Коли ми повернулись із травня 1944 року в маленький арбатський двір, я знайшов милиці й Свій портфель по той бік паркану, а діти викликали з автомата "швидку". Звичайно, в такому стані та ще коли скоро виписують я не встиг оглянути лікарню. Проте, лежачи на ліжку в ділових палатах Науково-дослідного інституту швидкої допомоги імені М. В. Скліфосовського, згадав, як за завданням нашої біологічки Римми Сергіївни ми, восьмикласники, приходили сюди за порадами й майстрували потім наочні посібники для уроків анатомії. Що ж, вилікування людини завжди наочне, суворе й конкретне. Треба осягати істину щоденно багато-багато років, щоб стати такими хірургами "шереметєвки", як знамениті Скліфосовський, Юдін, Петров.

Хоч Сергій Сергійович Юдін, головний хірург інституту, прославлений на весь світ учений, працював тоді буквально за два кроки від нашої школи, він був далекий і абстрактний для нас. Зате ми відкрили хірурга в нашому товаришеві Льоні Могилі. Цей здоровань з могутнім замогильним голосом завжди потішав клас, як тільки починав відповідати біля дошки. І раптом у дев'ятому класі ми втратили Льоню. Ми не знали, що й думати: як же так — ніби й не двієчник, із забезпеченої інтелігентної родини, і пішов у санітари Скліфосовського? Кого він там возить на каталках, за ким доглядає, хіба це чоловіча справа? А він вирішив, що саме чоловіча.

У лікарні, шкандибаючи на милицях по східцях, я побачив попереду знайому дебелу постать, стрельнув у спину шкільним паролем: "Мовчи, Могило!" — "Уже не Могила", — прогудів Леонід, не обертаючись. У кабінеті професор-онколог назвав своє нове прізвище, відоме багатьом зціленим. "Як же так, Льоню?" — повторив я одвічне питання класу. "Знаєш, — сказав він, — якби я не жив поряд із Скліфосовським, я міг би й не стати медиком".

— У вас усі були такі розумні? — запитав Кир.

— Звичайно, не всі, але більшість. За найвідсталіших вважали мене й Толика Черняєва.

— Чого так?

— А так. Одного разу нам обридло навчання, і ми цілий місяць вештались по кіношках.

Спочатку ми із сусідом по парті вирішили піти в льотчики й подалися до районного військкома. Він вислухав нас уважно. Потім спитав у Толі, де він скалічив праву руку, і той признався, що з дурного розуму кидав у багаття патрони. А мене військком одвів до окуліста, і той виписав мені окуляри. Словом, ми засипалися й вирішили гуляти напролом.

— А що ви дивилися? Які фільми? Про що вони? — загомоніли дружно мої гості.

Я почав перелічувати назви наших і трофейних кінофільмів, багато з них ми дивилися разів по п'ятнадцять, а то й двадцять: "Веселі хлоп'ята", "Великий громадянин", "Два бійці", "Доля балерини", "Індійська гробниця", "Тарзан", "Загибель "Титаника", "Міст Ватерлоо"...

Бачу, очі в дітей розгорілися. Ще б пак: сісти на перший ряд маленького незнайомого кінозалу, поринути в невідомий, надзвичайно цікавий світ, хіба це не найбільша втіха? А вибір який, назви кінотеатрів які звучні: "Форум", "Колізей", "Барикади", "Аврора", "Зоря", "Перекоп", "АРС"!

— От би подивитися! — висловила загальне бажання Олеся.

— Багато стрічок не можна відновити, — пояснив я. — А "Веселі хлоп'ята" й "Два бійці" показують по телеку.

— Ми не про телек, а про насправді, — запхикала Олеся й хитро глянула на Кира.

— Я готовий, — вмить озвався Кир. — Гайнемо на годинку туди, га, письменнику?

Я задумався, пригадуючи дату. Усміхнувся: і він теж прийняв пароль мого дитинства — мовляв, свій, письменник. Я зірвався з місця, дошкандибав до бюро, набрав з керамічного тареля якнайбільше дрібняків давнього карбування. Махнув на все рукою: що буде, те й буде! Я і сам півжиття ладен віддати за неповторний момент. Сказав, коли ми вишикувалися звичним ланцюжком:

— 25 квітня 1946 року. Домниківська вулиця, будинок три.

Зімкнуті Кирові долоні пронизали стінну шафу, й ми опинилися біля моєї школи, на розі Домниківської вулиці. На мені були стара куртка й акуратно залатані штани.

...Сто років не бачив я свою школу, а вона й досі така сама — темноцегляна Бастілія наших знань серед моря невеликих будиночків. Щоранку крокували ми сюди з близьких і дальніх будинків, віддаючи перевагу над вулицями прохідним дворам, лазівкам, діркам у парканах чи й просто парканам. Мабуть, нас збирало разом нетерпляче бажання побачити одне одного, продовжувати вчорашні пригоди.

Я відразу ж збігав за Толяхою в сусідній будинок, привів його, познайомив із своїми, нічого не пояснюючи. Толя прихильно ставився до будь-яких нових людей, аби тільки вони поділяли наші інтереси. А наші інтереси тоді полягали у змістовному прогулі. Школа працювала й гуділа багатоголоссям, як бджолиний вулик, а ми, перебравши фільми й кінотеатри, прихопивши буханку чорного хліба, йшли у "Форум" на "Загибель "Титаника". Йшли Великим кільцем, його Садово-Спаською частиною, де в липні сорок четвертого спостерігали ми "парад" розбитих і полонених у Білорусії фашистських вояк, йшли повз довгу й жовту стіну Спаських казарм, де колись, задовго до мого народження, сухарєвські букіністи й антиквари збували щонеділі свій рідкісний товар

знайомим любителям книжок, ішли повз чавунну решітку Скліфосовського, де ми частенько билися із зайдами з Коптельського провулка, які чіплялися до наших дівчат. На Колгоспній плащі перейшли на другий бік кільця і невдовзі опинилися біля кінотеатру "Форум".

Якщо говорити чесно, я любив більше "Колізей", ніж добропристойний "Форум" на Садовому кільці. Кінотеатри були приблизно однакові щодо "випробувань душі": і тут, і там продавали на вечірніх сеансах "газировку" та морозиво. І тут, і там треба було вистояти годину або дві в черзі за квитками. Або купити їх утридорога в баришників. Та ще пройти контролера, який наметаним оком зважував, чи є тобі шістнадцять, чи немає. І ми, проходячи повз контролера, спиналися навшпиньки.

Я любив "Колізей" тому, що там була картина на всю величезну стіну. Якщо поглянути на неї з балкона, то побачиш Чкалова. Він щойно повернувся з польоту, пригорнув до грудей маленького сина й дивиться на тебе: ну, мовляв, як? А ти й не знаєш, що сказати у відповідь. І ще — біля "Колізею" вправний дядько на очах у публіки вирізував ножицями контурні силуети з чорного паперу просто з твого обличчя і наклеював на білий аркуш.

Біля "Форуму" не вирізували.

Проте ми йдемо у "Форум" — у напівпорожній ранковий зал — на "Титаника".

Дорогою ми з Толею переповідали нашим підопічним кінофільми, про які ті навіть не чули. Я, правду кажучи, забув у цей момент, хто такі мої друзі, й був збентежений тим, що найшлись "у наш час" люди, які не відали нічого про Тарзана. (З цим фільмом ми з Толяхою ознайомилися років через два.)

Я з азартом, на захоплення нашої компанії, переповів усі серії: як годованець мавп — стрункий, м'язистий юнак — літає на ліанах серед тропічного лісу, тікаючи від мисливської погоні; як викрадає він білу красуню і ховає її на пальмовому верховітті, як, потрапивши вже в Америку, кидається він із знаменитого Золотого моста в водяну безодню і не гине... А три друзі-льотчики з "Небесного тихоходу"! А героїчні матроси у фільмі "Ми з Кронштадта"!.. Всі ці герої — наші особисті друзі.

Толю теж здивувало цілковите невігластво трійці, але природна сором'язливість і делікатність не дозволяли йому запитати, з якої провінції вони з'явилися.

— А в нас самі "Анжеліки", — зітхнула Олеся. Дорогою ми купили три м'ячики на резинці, й діти

спритно обмінювалися блискавичними ударами.

— Які "Анжеліки"? — стрепенувся було Толя і заспокоївся, почувши, що це такі собі, дріб'язкові фільми.

— А в тебе, письменнику, смішна зачіска, — не вгавала Олеся.

Я помацав голову. На скронях і потилиці пусто, а на маківці густий жмут волосся.

— Під "бокс", — пояснив я.

— Чому під "бокс"?

— Усі так стрижуться. Не заважай. Уже прийшли.

І ось ми зручно вмощуємося в першому ряду великого залу й, відщипуючи по черзі від хлібини, дивимося "Бойовий збірник" № 8. Поява

трьох бойових танкістів у кадрі викликає в нас захоплення. "Бойові кінозбірники" завжди показують перед кінокартинами. Ми з Толяхою радо впізнаємо артистів із популярних фільмів. Марк Бернес, Борис Андрєєв, Ваня Курський... І не скупимося на коментарі! Марк Бернес здорово співає, Борис Андрєєв і Петро Алейников до війни на екрані були трактористами. Чарівного, веселого Алейникова ніхто не зве Алейниковим, а тільки на ім'я кіногероя — Ванею Курським. За свого, "наського" Ваню Курського життя можна було віддати!.. І пісня, яку співає у цьому кінозбірнику Марк Бернес, прийшла до нас із довоєнного фільму. Там троє друзів заявили, що разом боронитимуть Батьківщину, якщо нападе ворог. І ось війна, і помчали на ворога танки. Три танкісти, три веселих друзі, екіпаж машини бойовий...

Закінчився кінозбірник, і замиготіли титри трофейного фільму "Загибель "Титаника". Вирушає в останнє плавання корабель-гігант "Титаник". Його населяють різні люди: в шикарному ресторані танцює, п'є шампанське, обмінюється компліментами добірне товариство; тулиться на нижній палубі біднота "перекотиполе"; працює команда на чолі із самовпевненим, честолюбним капітаном. І ніхто з пасажирів ще не знає, що боротися за життя їм доведеться однаково важко. А ми в залі знаємо про загибель "Титаника" й переживаємо за кожний нюанс у долі героїв картини. Ми вже не пам'ятаємо, що це кіно, кіношка, — хвилюємося, переживаємо як за живих людей...

Після "Форуму" ми під холодним вітром та дощем промчалися до "Аврори", поринули в радісний, несподіваний, музичний світ "Цирку". Ціле сузір'я талантів пройшло перед нами: Орлова, Столяров, Володін, Массальський, Комісаров. Дітей вразили кадри довоєнної Москви, незвичайний оптимізм тих років. А мене охопила смутна задумливість.

Звичайно, ранкові кіносеанси замість нудних уроків — це справжня воля, розкутість духу й тіла, політ фантазії, мрії. Я переживав усі почуття далекої юності в затишному крихітному залі "Аврори".

Були в мене в ті роки й вечірні сеанси, на які більше не вдасться потрапити, була й дівчина моєї мрії.

Ми зустрічалися з Лідою у сквері, брели під ліхтарями до "Перекопу" й, не звертаючи уваги на афішу, йшли вкотре дивитися "Долю солдата в Америці"

Та спочатку треба було вистояти довжелезну чергу в касу, а потім, випивши в буфеті склянку дешевої, без сиропу газованої води, що аж шибала в ніс, добратися до своїх місць. Тут ми завмирали, щільно притиснувшись плечем до плеча. Перешіптувалися, тихо посміювалися...

Коли через багато років я побачив пізно увечері біля стенда з газетою вродливу маленьку жінку в зеленому костюмі, я враз упізнав Ліду, але на всякий випадок запитав: "Це ти? Чи твоя молодша сестра із зав'язаним вухом, яка завжди траплялася на нашому шляху?" Ліда засміялася, сказала: "Це я. Давай пройдемося". Ми повільно рушили по Грохольському повз "Перекоп", однак не завітали до нього. Я провів Ліду: вона, як і раніше, жила із сестрою в одній кімнаті довоєнного "шикарного" будинку з ліфтом.

...Ідуть заключні кадри "Цирку". Герої в колоні демонстрантів на довоєнній Красній площі. Злітають у небо кулі, й від цієї дріб'язкової деталі вихоплюється з горла нервовий кашель.

Як же я міг забути, що "Краю мій, моя ти батьківщино" — із цього, саме з цього веселого-сумного фільму?

Вся наша дружна компанія вивалюється з кінотеатру і, взявшись за руки, з якимсь несамовитим запалом розспівує:

Краю мій, моя ти батьківщино,

На твоїх просторах все цвіте,

Я не знаю іншої країни,

Де людина вільно так росте...

Дощ припинився. Повітря сонячне й прозоре. Погожа весна із зеленими пір'їнами першої трави поміж каменями, по яких ступають туфлі й кеди. Дихається вільно, легко.

— Добре ви живете, — звертається на ходу до мене й Толяхи Олеся. — Сумуєте і смієтеся. І не думаєте про тяжке.

— Перемога! — відповів я коротко.

— Авжеж, — підтвердив Толяха, — ми їх розгромили... — І замовк, посмутнів.

Напевно, згадав "похоронку" на батька. Він мені якось її показав.

— А як же бути з атомною війною? І ядерною зимою? Вони вас не стосуються? Треба боротися за долю людства! — наступала на нас Олеся.

— Не забудь, — нагадав я запальній Олесі, — перші американські атомні бомби зовсім недавно скинуто на Хіросіму й Нагасакі. Люди ще не усвідомили всю неосяжність цього лиха. Космічні ракети поки що лише в кресленнях. А картки скасують через півтора року.

— Значить, все тільки починається? — Олеся задумалась, опустила голову, забула про м'ячик, що висів на пальці.

Толя уважно оглянув моїх друзів.

— Що таке ядерна зима? — спитав він.

— Це коли на годиннику за п'ять хвилин дванадцята, — поважно відповів Кир. — А о дванадцятій може статися третя світова війна...

— І, можливо, остання, — додав засмучений Вітер. — Земля перетвориться на порожню крижану кулю. Зрозумів?

Толя кивнув.

Я надто пізно подав застережний знак приятелям: передчасно, мовляв, говорити про ядерну зиму. Про боротьбу за мир — треба. Вони зрозуміли мене, замовкли.

— Хто такі? — шепнув мені на вухо Толяха.

— Американці, — відповів я майже беззвучно. — Приїхали з батьком з Америки.

— Шкода мені їх, — зажурено промовив Толяха. — "Тарзана" не знають. — І вголос запитав "американців": — Цікаво в Америці?

Олеся знизала плечима.

— По-моєму, гидко. Кругом самі бандити й терористи.

— Оце по-нашому! — Толяха розреготався, потер скалічену праву кисть лівою рукою, якою він навчився добре писати.

Я переключив увагу співрозмовників на погоду.

— Дивіться, який день! Аж очі сліпить! Бездонне небо!

Усі зупинилися, позадирали голови вгору.

— Чимало Охочих Жадібно Знати Бажають, де Сидить Фазан!

— Який ще фазан? — здивувалась Олеся. — Не бачу нічого...

— Червоний! Оранжевий! Жовтий! Зелений! Блакитний! Синій! Фіолетовий! — перелічив я спектри сонячного променя. — Світло! Оце тобі й фазан!..

— Ах, світло... — проспівала Олеся таким лагідним голосом, що всі розсміялися. — Запам'ятаємо, письменнику!

Ні, дечого в школі ми навчилися... Ми провели Анатолія до будинку, міцно потиснули його сильну руку.

— Досить прогулювати! — сказав я товаришеві, згадавши, що його трохи було не залишили на другий рік за неуспішність. А він же має стати льотчиком-випробувачем, після того як рука в нього загоїться.

Толя зніяковіло посміхнувся, схилив на знак згоди чорноволосу хвилясту голову.

— Згоден. Доброго потрошку.

Олесин м'ячик востаннє ударився об спину Толяхи.

Ці легкі удари мій друг сприймав як знак уваги з боку "американки"

— Важкий, — сказала Олеся, зваживши в руці м'ячик. — Що там усередині?

— Тирса, — відповів я.

— А ось я зараз перевірю. — Олеся колупнула нігтем тонку сріблясту шкірку м'яча. — Золото сиплеться, чи що? — нерішуче промовила вона.

— Хіба ти не бачила тирси?

— Уяви собі, не бачила.

Я довбонув об асфальт квітчастим м'ячиком. Він зник. Лише тирса лишилася на тротуарі.

Зник і Толяха.

Я зустрів його колись у метро на Комсомольській площі. Полковник авіації їхав з кошиком грибів з лісу. Трохи погладшав, у цивільному костюмі, він не справляв враження льотчика-аса, але я знав, скільки бойових машин уперше підіймав він у повітря. Тепер уже він добре знає про ядерну зиму.

На шкільному подвір'ї ми вишикувалися услід за Киром і врубалися в мур.

У минулому лишилося тільки Олесине зітхання: "Шкода... Такі кіношки!.."

ОЛЕНА ПРЕКРАСНА

— Швидше, письменнику, виручай, — викликає мене по телефону Олеся. — У нас за дверима три плюваки. Такого гармидеру наробили... Жах!

— А ви самі впоратися не можете? — здивувався я.

— Так вони ж плюються! Я ледве втекла... А Кир та Вітер заявили, що з верблюдами вони не воюють. Ми замкнулись у квартирі.

— Хто вони такі?

— Семенов. Семенов. І ще Семенов.

— Брати, чи що?

— Ні, просто однофамільці й однокласники.

— Ну й однокласники. — Я похитав головою. —Зараз прийду на допомогу.

Я дошкандибав з палицею до таксі, доїхав до арбатського провулку, піднявся в ліфті.

Справді, три товстуни з п'ятого класу завзято обпльовували чорну клейонку дверей.

— Наших б'ють! — сказав я грізним шепотом, перегороджуючи палицею шлях до відступу. — Ану, замри! — Товстуни розгубилися, завмерли. Я подзвонив, двері зразу ж відчинилися. — Заходь по одному в квартиру! Суд і розправа у нас справедливі й короткі...

Квартира скидалася на поле бою. У вітальні розкидано книжки. У спальні гора подушок та ковдр на підлозі. В кухні зламаний найвищий кактус.

— Ти, Семенов, — я показав пальцем на першого-ліпшого товстуна, — поскладай на місце книжки й повитирай пилюку. Ти, Семенов, позастилай постелі й пролилососись килим. А ти, третій Семенов, як

найзавзятіший плювака, візьми у ванній ганчірку, мило, тазик, відмий двері. Друзі, — звернувся я до своїх, — допоможіть цим штрафникам.

Товстуни, вирячивши очі, мовчки й ретельно взялися за роботу. Ліжка було застелено по-солдатському сумлінно. Енциклопедію поставлено за алфавітом. Двері сяяли мокрою чистотою.

Сам я забинтував клейкою стрічкою кактус, надав йому попереднього вигляду.

Весь цей бешкет, як з'ясувалося, стався через Гаврика.

Семенови прийшли поглянути на врятованого пса, їх ґречно й благородно впустили, продемонстрували екстер'єр собаки. І тут один із Семенових заявив, що це його собака, який був пропав. І почалася колотнеча.

— Зараз відбудеться суд. А потім розправа. — Я сів на стілець посеред вітальні. Троє моїх стали по один бік стільця, троє Семенових — по другий. — Де пес? — запитав я. — Приведіть.

Кир кинувся на балкон і повернувся з рудим сетером. Очі його сяяли. Я здогадався, чия куртка зігрівала хворого пса в ящику.

Пес метнувся туди-сюди, вивчаючи обстановку, й завмер на міцних лапах, висунувши мокрий гарячий язик. Здавалося, вузенька його мордочка розтягнулась у зніяковілій усмішці.

— Якої він породи, Семенов? — запитав я колишнього "власника" собаки.

— Як якої? — Семенов пошкріб потилицю. — Домашньої...

— А ти що скажеш, Кире?

— Це — сетер! — гордо промовив Кир. — Чудовий мисливський пес.

— Чого ж ти вигнав такого рідкісного собаку з дому, Семенов?

— Я не вигнав, — нахабно відповів Семенов. — Він загубився...

— Ану накажи йому що-небудь...

— Джіме, — Семенов присів навпочіпки, простягнув руку, — йди сюди.

Сетер скосив на нього коричневе око, але з місця не зрушив.

— Тепер ти, Кире.

Кир ляснув себе по коліну.

— До мене, Гаврику!

І Гаврик враз підскочив до нього, радісно загавкав. Я устав, голосно об'явив:

— Вирок суду. Семенов, навіщо ти всім морочиш голову? Ти побачив гарного собаку й вирішив привласнити.

Семенов насупився, засопів.

— Так, він мені сподобався, — признався лжевласник і оглянувся на приятелів.

— Та ви пірати, Семенови! Пірати двадцятого століття, — презирливо промовив я. Пірати почервоніли. — Для чого ж ви так, га?

І тут пірати заговорили запально і з образою в голосі, показуючи на Олесю, Кира й Вітра.

— А чого ж вони не хочуть з нами дружити?.. І гуляти у дворі... І навчити літати над дахами...

— Як це літати? — здивувався я.

Мовчазний Вітер усміхнувся блакитною загадковою усмішкою.

— Потім покажемо... — І звернувся як старший до Семенових: — Гей, ви, базіки й слиньки! Ви навіть учительці поскаржилися, що ми літаємо... А як я можу вас узяти із собою? Чого доброго, надумаєте плюватися згори на перехожих!..

— Не доросли ще, — уривчасто кинув Кир.

— Ідіть і доростіть! — завершила суд Олеся.

Семенови позадкували до дверей. Обличчя в них були розгублені. Хлопці ладні були дорости хоч зараз, але відчували, що зробити це за одну хвилину після всього сподіяного ніяк не вдасться. Вони мовчки вийшли на площадку й потупотіли вниз.

Ми досхочу нареготалися, погрались із слухняним, ласкавим Гавриком і спустились у двір, залишивши пса стерегти квартиру.

— А у вашому класі були такі противні люди, як Семенови? — запитала мене Олеся.

— У нас? Та ніколи! У нас що треба клас був! — Я міцно стиснув кулак, потряс ним у повітрі, — Один за всіх, усі за одного!

— Так не буває, — зітхнув Вітер.

— Ще й як буває! Ми всі згуртовувалися проти Олени, але вона, як правило, перемагала.

— А хто вона, Олена? — хутко обернулась Олеся. — Цікаво знати...

— Наша вчителька з німецької. Вона, щоправда, вірменка — Арзуманян. Олена Григорівна. Олена Яга. І вона ж Олена Прекрасна...

— Так хочеться побачити справжніх людей, —зітхнула Олеся. — Вашу Олену, ваших однокласників...

"Справді, — подумав я, — було б здорово заглянути у двері класу, побачити, як командує Олена, й одразу ж повернутися". Я вибрав серед низки років 1946 рік, коли я був восьмикласником, і назвав адресу нашої 265-ї школи.

— Я готовий, — озвався Кир. — Роби, як я!

За хвилину ми були на знайомому шкільному подвір'ї. Нога моя не боліла. На мені були пошарпані черевики й сірий шкільний кітель тих років із стоячим коміром, — діти з цікавістю оглянули мене.

— Який ти дорослий, письменнику! — урочисто сказала Олеся і, трохи зіп'явшись навшпиньки, торкнула мій чуб. — Виявляється, він у тебе в'ється...

Я уявив себе збоку: довгі руки й ноги стирчать із форми, а волосся кучерявиться, хоч ранками я старанно обробляв його намиленим гребінцем.

Я показав на значок третьорозрядника з бігу, похвалився:

— Між іншим, чемпіон серед юніорів на вісімсот метрів. — І задля справедливості додав: — Щоправда, зараз мій рекорд перевершують навіть дівчатка.

Ми піднялися східцями, зайшли у вестибюль і побачили чергову нянечку під годинником з маятником. Біля неї на тумбочці купка крейди, ганчірки й дзвіночок, яким вона сповіщала на всіх чотирьох поверхах про початок і кінець уроку.

— Поспішайте, хлопці, — суворо веліла нянечка, глянувши на годинник. — Адже урок почався...

Ми поважно пройшли на третій поверх у величезний порожній зал. Колись школа була гімназією, і наші вчителі, майже всі з гімназичною освітою, пишалися тим, що приміщення школи нестандартне. На першому й другому поверхах трудилася малеча, на третьому й четвертому працювали в кабінетах старшокласники. Переселення на перервах з кабінету в кабінет нагадували військові експедиції з боями місцевого значення.

Та де тут наші? Серце сильно закалатало. Десь мають бути наші! Я заходився тихенько відчиняти двері, заглядати до класів. Різноголосся виривалося ненадовго в порожній зал, оживляло минуле.

— Наш фізик, — прошепотів я і дав товаришам змогу помилуватися огрядною постаттю на милицях, — Євген Євграфович. А простіше, Еф-Ес.

Фізик ходив уздовж рядів, розмірено змахуючи милицями, заглядаючи в зошити, де писалася контрольна, й, віддихуючись, як паровоз, звично гудів на кожному кроці: "Еф-ес, Еф-Ес, Еф-Ес... Уважніше, молоді люди, дивіться на дошку!.."

— Що таке Еф-Ес? — прошепотів Вітер, поглинаючи поглядом блискучі приклади й машинки.

— FS — формула роботи, — пояснив я за підручником. — Сила, помножена на відстань, — це робота. Улюблена формула фізика.

— Дивіться, хтось повзе, — прошепотіла Олеся. Поміж партами рачкував школяр, пильно спостерігаючи за Євграфичем. — Куди він?

— За шпаргалкою, — відповів я.

— Який сміливий!..

— Та не сміливий він, а нахаба.

Я знав, що буде на уроці завтра. Фізик принесе пачку контрольних. Урочисто всядеться на кафедрі, поставивши поряд милиці, й почне роздавати насамперед роботи з оцінкою "5", креслячи правильне розв'язання на дощці. Відмінник передає зошит сусідові-двієчнику, той жирно пише на ньому своє прізвище і, поки хтось відвертає увагу Еф-Ес біля дошки, висмикує з пачки свій зошит, а фальшивку кладе зверху. Через хвилину простосердий Еф-Ес називає його прізвище й вітає двієчника із "заслуженою п'ятіркою", не розуміючи, чому вибухає веселощами весь клас. Він підсліпувато мружиться коло дошки й знову щось креслить, а проходом обережно скрадається новий кандидат у "відмінники" все з тим же зошитом... А наступного дня "відмінник" "плаватиме" біля дошки, й Еф-Ес засмучено поставить йому "пару".

До другого кабінету я не ризикнув відчинити двері, побоюючись моментальної реакції хіміка, й припав до замкової щілини. Проте Микола Георгійович застукав мене й тут. Промчав з учительської до класу так хутко, що синій халат роздувся, наче парашут. Він уперіщив мене по спині, грюкнув дверима: "Не заважай працювати!" І зразу ж за дверною шибкою щось яскраве спалахнуло — певно відбулася реакція в колбі, й пролунав пронизливо-різкий голос хіміка, який диктував конспект уроку. Всі інші голоси обірвалися аж до перерви: учні швидко й зосереджено строчили в зошитах.

— Дифузія, — пояснив я приятелям вчинок хіміка, потираючи спину, що враз занила. — Він у нас нервовий.

Зате до історика Івана Павловича я заглянув безцеремонно й сміливо. Але й тут сидів не наш клас. У кімнаті творилося казна-що, а маленький Павлович у темних окулярах незворушно розповідав про якусь епоху. Можна було займатися чим завгодно, аби тільки він був біля карти з указкою, а ми на своїх місцях. Та коли одного разу Павлович відлучився на хвилину й ми рвонули через вікна по приставлених заздалегідь драбинах, він, повернувшись у порожню кімнату, дуже стурбувався і вперше пішов із скаргою до директора. Вони незабаром обоє з'явились у клас і побачили звичний набір серйозних фізіономій. Директор похитав головою, просив продовжувати урок, і знову навколо історика спалахнув веселий розгардіяш.

Учителі, звичайно, все знали про нас, знали навіть, хто підбивав на ту чи іншу зухвалу витівку, але не виказували начальству. Виказати когось без особливої потреби вважалося за непристойне в неписаних правилах школи. Пам'ятаю, я ганявся в порожньому класі за приятелем Юрком. Кривдник устиг вискочити в коридор, я притаївся за дверима з важелезним портфелем і, коли вони відчинилися, на радощах огрів однокласника по шиї. З подивом і розгубленістю угледів я, що на підлогу повільно опускається не Юрко, а молода вчителька — фізичка. Вона також дивилася на мене здивовано, розмірковуючи, що й до чого. Швидко підвелася, приклала палець до губів, прошепотіла: "Тільки не

кажи нікому..." І не згадувала більше про цей казус. Юра Вітамінівна її звали, даруйте, Веніамінівна.

А нас же була ціла тисяча — тисяча диких, життєрадісних, не об'їжджених життям лошат. Я тільки тепер, у порожньому й лункому залі, уявив, як нелегко доводилося вчителям керувати цим "незбагненним народом". Нас називали "товаришами", "розбійниками", "прохіндеями", "вельмишановними добродіями", нас щедро обдаровували, не бентежачись про зниження процента успішності, двійками, одиницями й навіть нулями. Але в нас вірили, як вірять у майбутнє. Адже кожен повинен був понести в собі частинку вчителя.

І я прочитав уголос і пояснив дітям пароль нашої 265-ї школи:

Ум на нуль — буде нуль.

Ум на ум — буде ум.

Ясно всім без всяких дум.

— Здорово! — спалахнув Вітер. —Просто й мудро, як таблиця множення.

Я не встиг відповісти. Почув знайомий гортанний голос за спиною:

— Ти чого тут, а не в класі?

Від несподіванки здригнувся. Авжеж, це вона, Олена, Олена Григорівна, худорлява, жвава, швидка. Кучеряве волосся скуйовджено, ніс стирчить цікавим гачком, а очі, мов два палючі сонця, мов дві чорні діри в невідомий, тривожно-радісний Всесвіт.

— Гайда в клас! — сказала Олена, бачачи мене наскрізь. — А це хто?

— Мої двоюрідні... — пробелькотів я. — Ні з ким залишити...

— Гаразд. Ходімо зі мною.

Клас схопився, грюкнувши покришками парт, урочисто замовк і знову загудів, коли за вказівкою Олени моя трійця влаштувалася на останній парті, а я зайняв своє місце поряд з Вітькою Махмутовим на передостанній.

— Ви що, відвикли від дамського товариства? — кинула в'їдливо Олена, простеживши, куди звернено всі погляди. — Сестра вашого товариша попрацює разом з нами.

Хтось сіпнув мене за рукав. Олеся мала розгублений вигляд.

— У вас самі хлопці? — напівзапитливо промовила вона.

— Дівчатка в сусідній школі, — відповів я. Зовсім забув пояснити, що в нас роздільне навчання!

Та й збудження однокласників я розумів: вони вперше бачили дівчинку не в спідниці, а в джинсах. Спробуй розберися відразу, що це за інтуристка! Доведеться відповідати на записки...

— Руїх! Тихо! — закликала Олена по-німецькому й по-нашому. — Повторимо "Лорелею".

І клас почав саркастично посміхатися, зітхати. Як обридла вона нам — ця рейнська русалка Лорелея, що зваблює у прохолодні безодні довірливих рибалок! Ми враз згуртувалися спільним фронтом проти Олени.

А Олена вела наступ, як бойовий маневрений танк на піхоту. Команди так і сипалися на наші голови: читай... продовжуй... виправ наголос... розбери порядок слів... назви суфікси, префікси, відміну, дієвідміну, закінчення. За урюк Олена встигала опитати весь клас, а декого — по кілька разів.

Я відчував, як завмерли за моєю спиною Олеся, Кир і Вітер. Вони вперше бачили такий натиск, шквал, атаку. Раз уже вирішили заглянути до нашого класу, хай знають Олену, цю бабу-ягу у спідниці, що стрімко проноситься вихором поміж рядами.

Я схилився над партою, відповідаючи на записки однакового змісту: "Признайся, що за кадру в майці та штанях ти привів?" Відповідав лаконічно: "Іноземка. Звати Олеся". І знову запитання: "Чи не закордонний двірник у штанях?" — "Сказано: двоюрідна сестра. Заткни рота!"

Олена вмить помітила й обірвала мою діяльність, підняла мене з місця, звелівши читати "Лорелею" спочатку. Я не міг пригадати жодного рядка, стояв і мовчав, як бовдур. І тут іззаду почувся шепіт-підказування: "їх вайс ніхт, вас золь ес бедойтен..." Рядок, промовлений Олесею, обпалив мене: "Не знаю, що сталось зі мною, душа моя повна журби..." Я зразу ж згадав увесь текст Гейне до кінця.

— Молодець, дівчинко! — голосно похвалила Олена Григорівна. — Ти вивчаєш німецьку?

Олеся підвелася.

— Ні, англійську. Але знаю трохи німецьку, французьку, іспанську...

— Сідай, — посадила її лагідно Олена й звернулася до класу: — Вчіться, неуки, в дами. А ти, — вона опустила помахом долоні й мене, — подякуй за підказку.

— Спасибі, — усміхнувся я Олесі. Тепер ніхто не сумнівався, що вона іноземка. — "Спасибі", — повторив я про себе, звертаючись уже до вчительки.

Олена ніколи не відкидала підказки, взагалі нічого корисного, що могло стати у пригоді нам у майбутньому. Вона мудро, поступово навчала нас уму-розуму, вчила розбиратися у плині життя, вчила мистецтва жити. Вчила, як треба боротися і здобувати перемоги.

— Сьогодні репетиція "Ревізора", — просичав мені на вухо сусід по парті Вітьок Махмутов. Досі він сидів, мов істукан, не звертаючи уваги ні на мене, ні на "пришельців" на задній парті. І от отямився. — Роль вивчив?

— Устигну, — відповів я.

— Не підведи! — вирік класний художній керівник.

Я граю Хлестакова, Вітьок — городничого, жіночі ролі дублюють наші однокласники. Згодом, для справжньої вистави, ми запросимо актрис із сусідньої школи.

Вітьок крізь шпарину на парті вивчає текст п'єси. Прочитавши двічі — я знав це — він пам'ятає будь-який текст напам'ять.

Саме на цьому його яг заскочила Олена. Виросла поряд з партою, Махмут ледве встиг засунути книжку в шухляду.

— Махмутов, відповідай!

Вітьок підвівся, засмучено розвів руками, промовив фразу з першої сторінки старого підручника:

— Анна унд Марта баден...

Усі так і зайшлися сміхом... От бовкнув: згадав, як купалися у минулому столітті Анна унд Марта!

— Ну, Махмутов, бути тобі циркачем! — весело провістила Олена. — Пересядь-но на вільну парту далі від спокуси. Пиши в зошиті "Лорелею"...

Вітьок перейшов на інше місце, завмер у класичній позі мислителя, потім зашкріб пером у зошиті.

— Може, йому підказати? — захвилювалася Олеся.

— Не треба. Він знає напам'ять. Устиг прочитати, — відповів я.

Олена не помилилась і цього разу. Після школи Вітьок закінчив циркове училище, деякий час виступав на манежі й подався у міманси театру опери й балету. Ми достоту не уявляли, що робить міманс на сцені, знали тільки, що він не на першому плані. І все-таки Махмутов — визначна особистість: ніхто з нас не став мімансом, а він став.

До мене й далі надходили записки. "Сьогодні в "Соколі "Джордж із Дінки-джазу". "У "Зорі" — "Винищувачі", в "Ермітажі" — джаз-оркестр Утьосова... в опереті — "Летюча миша"... Ризикнемо, письменнику?"

Я передав записки друзям на задню парту — для розширення кругозору. Там одразу запалилися, почали мене смикати: "Рвонемо, письменнику?" Я похитав головою. Хіба можна все відразу перетравити? Для цього доведеться застряти в минулому надовго, а це не відповідає правилам гри.

Я придивився до однокласників: Костя, він же Кіт, на прізвище Куликов, Жора Левін, Юля Семенов, Юра Редькін, Льоня Могила... Ми

захоплювались усім, що підсовувало нам життя. Поглинали фільми, вистави, книжки, пластинки. Майстрували радіоприймачі, садовили на пустирі картоплю, грали в хокей, бринькали на гітарі. Відроджувався довоєнний час для тих, хто вижив, повернувся з фронту або просто підріс за роки війни, хто міг утішатися тишею ласкавого осіннього вечора, міг у колі друзів співати, танцювати, жартувати, мріяти. Щасливий повоєнний мирний час.

Минуть роки, й Костя будуватиме заводи в Алжірі, а Жора — БАМ, доктор наук Семенов працюватиме над сплавами металів, Юра Редькін стане інженером-залізничником, а Льоня, як відомо, медиком. Та й решта не пастиме задніх: хто подасться на космодром, хто на завод, хто на наукові кафедри. А Вітьок — в міманси. Про це ми дізнаємося, зустрівшись на ювілеї Олени Григорівни. Будуть там і троє шкільних учителів, які дожили до пенсії, і наш найсуворіший директор Микола Семенович...

— Про-о-шу всіх вста-ати! — пролунав раптом у класі гучний артистичний баритон директора, і всі вмить схопилися, грюкнувши покришками, уп'ялися очима у двері.

Двері ані ворухнулися.

— Левін, — суворо промовила Олена, — знову ти чиниш неподобство?

Клас регоче: так, це Жорка Левін, його штучки із звуковою імітацією.

— Іди до дошки, — велить німка, — відмінюй "їх вайс ніхт".

Дужий парубійко з циганським обличчям незворушно шкребе крейдою по дошці. Колишнього дитбудинківця, який у війну залишився сиротою, прийняли до нашої школи з іспитовим терміном, під відповідальність комсомольського осередку. Жора добре знає про це й

дозволяє собі безневинні жарти дуже рідко. Та й через багато років на сімейному святі Олени Григорівни бойовий заступник начальника будівництва БАМу Георгій Маркович Левін, усе такий же невгамовний, лише один раз і гаркнув: "Про-о-шу!" І всі розсміялися, а директор, одвикнувши командувати учнями, розгублено оглянувся, поки не збагнув, що це знову він, Жорка. І насварився на нього пальцем...

Олена, звично керуючи класом, раз у раз кидає допитливий погляд на мене й моїх "родичів". Очі її спалахують загадковим світлом. Невже про щось здогадується?

Я озирнувся, побачив лукавий вогник Олесиних очей, спрямованих на вчительку. Вони, напевно, вели німий діалог.

"Дівчинко, признайся, адже ти не його родичка..."

"Так, признаюся..."

"І він не зовсім такий, яким я його знаю. В чім тут річ?"

"Не можу вам відповісти. Адже я його не бачила таким, як ви..."

"Я здогадуюся... Ти — дівчинка з майбутнього, і він звідти ж. Він завжди вдало грав свої ролі..."

Олесчине обличчя спалахнуло золотавим відблиском: вона полюбила нашу Олену.

А її брати — ото лопухи! — вийняли кишеньковий комп'ютер, заходилися загадувати один одному різні задачки. Я засичав, як гаряча сковорода, на яку хлюпнули води: "Сховайте машинкуі" Вони здивувались, але сховали. Диваки, чого доброго, оголосять про загальну комп'ютеризацію, зажадають дисплей. А в нас не тільки дисплеї, а й перші телевізори з крихітним екраном і водяною лінзою ще не з'явилися.

Ми уминаємо на обід суп із кропиви й млинці з картопляного лушпиння, а не всілякі там делікатеси. Ні, пора змиватися!..

Срібною треллю пролунав дзвінок: поверхами йшла чергова нянечка, оповіщаючи всіх про закінчення уроку.

Восьмий "А" галасливим гарматним ядром вилетів із дверей у зал. Біля дошки Олена розмовляла з Жорою. Я сказав якомога спокійніше:

— До побачення, Олено Григорівно!

— До побачення, — відповіла вона. Чорні очі спалахнули прощальним салютом.

— Спасибі за підказку. — Я взяв за руку Олесю. — Адже мені весною на екзамені дістанеться "Лорелея".

Олеся усміхнулась:

— Але ж ми не залишимося тут до весни!

Я продовжував розвивати свою думку, прокладаючи дорогу в юрбі дітей, які поспішали до роздягальні.

— Вам добре, ви лише двічі екзамени у школі складаєте. А ми — щороку. Хіба ж тут усе запам'ятаєш!

Сама Олена передавала в разі гострої потреби загорнуту в ганчірочку шпаргалку тому, хто "горів" коло дошки. І відверталася до вікна.

— Вона добра, — сказав Кир. А Вітер мовчки кивнув.

Серед метушні ми непомітно зникли у стіні, повернулись у свій двір. Довго мовчали, сидячи на лавці, переживаючи недавній урок.

— Я все бачила, — сказала Олеся. — Вашу Олену. Олену Григорівну. А коли ви назвали її Оленою Прекрасною?

— На жаль, після смерті...

Ми усвідомили все надто пізно. До неї зверталися за порадою і допомогою всі колишні учні: хто одружувався, хто розлучався, в кого були труднощі на роботі. І коли хтось летів у відрядження і ні на кого було залишити дітей, він дзвонив Олені: "Олено Григорівно, я в цейтноті..." І вона завжди кидалася на допомогу. Ми згадували про неї, сухеньку, сиву, незмінно веселу й мудру Олену, як про чарівну паличку-виручалочку, в найважчу, найостаннішу хвилину, не усвідомлюючи до кінця, що живемо під її щедрим заступництвом. Ми, дорослі, були для неї завжди учнями — Юрою, Женею, Льонею...

— У нас не буде Олени Прекрасної, — зітхнула Олеся.

— Буде інша, — відповів я.

— І Кота. І Жори. І міманса...

— Буде, все буде. Я вас із ними познайомлю. Потрібні тільки терпіння і політ фантазії.

— У політ! — Кир раптом зіскочив з лави. — Вітрогоне, ти готовий?

— Готовий!

— Ми трохи політаємо й повернемось, — пояснила мені Олеся.

— Ви справді умієте літати? — спитав я без усякої іронії. Я вже нічому не дивувався.

— Уміємо, — смішно прошльопав губами Вітрогон. —Коли ти знімеш гіпс, ми візьмемо тебе із собою. А то можеш розбитися!

Я нахилився, обмацуючи важку гіпсову ногу. А коли підвів голову, діти вже бігли сонячною стороною вулиці.

— Не нудьгуй, письменнику!

Тут я запанікував, став гарячково аналізувати все, що зі мною сталося. Даремно я не дочекався батька, коли був у нашому дворі, забув, що він повертався з роботи пізно. Зустрічаючись, ми розмовляли коротко, по-чоловічому скупо: "Ти вечеряв?" — "Вечеряв". — "А де мама?" — "На кухні. Чекає тебе".

Колишній купецький двоповерховий будинок був переповнений сім'ями, в кухні горіли з десяток гасниць з різнобокими каструлями, великої інтуїції вимагав похід до туалету. Час і простір нашого життя були наперед розписані точно й скупо.

Я і зараз, серед розкошів життя, сказав би батькові, якби випадково зустрів його на вулиці: "Мама чекає тебе. Вона на кухні".

Проте батька немає. Немає і тієї громадської кухні.

Є нові будинки, квартири, вітальні, спальні, кабінети.

Я оглянув двір, вулицю, небо. Все було пустельне. Діти не квапилися повертатись із свого загадкового

польоту.

РАДІВ СОЛОВЕЙ, ВЕСНИ СПІВЕЦЬ

— Ні, ви помиляєтеся, товаришу письменнику! Коли їхні батьки їхали на відпочинок, ні про якого собаку й мови не було. Кожний повинен мати свою прописку. Собака є незаконним у цих стінах.

І розгнівана тітка Олесі, Вітра й Кира показала квадратним пальцем на підсудного, який сидів на паркеті, — задумливого, розумного Гаврика. Гаврик і вухом не повів. Він ні сном ні духом не відав, що мешкає без прописки у квартирі своїх друзів.

— Тоді переселимо собаку до мене, — сказав я.

— Не заперечую. — Тітка Ліна обіперлася могутньою жовтогарячою потилицею у бильце крісла, простягла товсті ноги, запалила сигарету. — Ви сам у квартирі, а в мене чоловік-доцент. Він не терпить зайвих звуків.

— Кире, — сказав я, намагаючись бути спокійним, — забирай Гаврика й миттю переселяйся.

— Єсть! — Кир схопив з підлоги сетера.

Вітер, кинувши похмурий погляд на тітку, став поряд з ним.

— І я з вами! — Олеся розчинила двері. — Ходімо, хлопці!

Вони дістали з кишень м'ячики на резинках і постукали об свої двері: мовляв, прощавайте...

— Американські? — запитала, виглядаючи з-за дверей, цікава тітка Ліна.

— Ні, наші. — Олеся щосили ударила м'ячиком об стіну. — Ось він купив. — Вона метнула погляд у мій бік.

І тут м'яч розлетівся на шматки. З нього Посипалось щось жовте.

— Я знала, що цим скінчиться, — промовила тітка Ліна, взяла пучку тирси, понюхала. — Чудно як пахне...

— За мною! — скомандував я дітям.

Ми спустились у вечірній двір. Тяжко покидати його так відразу, ні з того ні з сього, тяжко міняти звички, налагоджене життя. Навіть через Гаврика. Та що вдієш? Іноді доводиться робити несподівані навіть для себе самого кроки...

Я сказав:

— Запрошую всіх на танці. Олеся так і підскочила на місці.

— Оце людина! Я завжди вірила в тебе, письменнику!

Я гарячково помізкував і промовив:

— Селище Пушкіно, 1 червня 1947 року... Ні, — поправився я, — Ярославський вокзал.

— А як бути з ним? — Вітер показав на сетера, якого гладив Кир.

— Кире, примісти його поки що в той самий ящик, — порадив я. — Гаврику, ми потанцюємо, провітримося й повернемось.

Влаштувавши Гаврика, ми вишикувалися звичною колоною біля паркана з написом про ремонтні роботи. Як раптом двері парадного

розчинилися, хтось, важко дихаючи, наздогнав нас і коло самого паркана вчепився мені в спину.

Ми стояли на добре освітленій площі трьох вокзалів, біля неосяжної стіни Ярославського вокзалу, на якій висів розклад електричок. Я звірив годинник з розкладом і помчав на чолі команди на електричку, що відходила через хвилину. Тільки ми плюхнулись на вільну лаву, як електричка свиснула й рушила з місця, плавно набираючи швидкість.

Навпроти нас усілась руда товста дівуля, котра розглядала нас дуже нахабно і водночас здивовано.

— Діти, — сказала баском дівуля, — ви куди зібралися на ніч? — Потім вона придивилась до мене, сплеснула руками: — Ой, письменнику, невже це ти?

— Лінка! — впізнав я подружку юності, яку давно втратив з поля зору. — Звідки й куди ти, Ліно-поліно?

— Я з вами, — відповіла, зашарівшись, Ліна-поліно. — З Олесею, Киром, Вітром. І з тобою.

Діти витріщали на неї очі, нічого не розуміючи. Я згадав, що хтось міцно вчепився мені у спину в найостанніший момент.

— Це ж ваша тітка Ліна, — пояснив я. — Ми колись жили в одному дачному селищі. А тепер їдемо туди на танці.

Племінники з вереском повисли на шиї у тітки, що раптом помолоділа.

— Була тітка Ліна, — віджартувалася руденька, — а зараз Ліна-поліно. — Вона легко розкидала дітей, зажадала: — Дзеркало!

Олеся простягнула їй кругле дзеркальце.

Обличчя нашої супутниці зарум'янилось від хвилювання. Ліна помацала свій сарафан, товсті руки й ноги, призналася задоволено:

— Авжеж, я. У восьмому класі. І ти, письменнику, закінчив щойно восьмий. Он у тебе на руці батьківський подарунок. Я пам'ятаю, все пам'ятаю! — І радісно зареготала баском.

Я так і підскочив, утупившись у здоровенний, ніби компас, годинник на зап'ястку. Точно! Кіровські, першого випуску! Ходять бездоганно. У найважчі хвилини, коли чужинці били наших, я знімав їх з руки й пускав у хід. І вони не зупинялись, ішли!

— Ми справді на танці? — уточнила Ліна-поліно.

— Так. Тільки ти, Лінко, нікого не повчай, не здумай розповідати, як ти шикарно живеш і що в тебе чоловік — доцент. А то швидко спровадимо назад.

— Не треба, голуб'ята, — заблагала Ліна. — Я буду розумницею.

Вона перемінилася, стала куди симпатичнішою, ніж злюща тітка Ліна.

Вітер зняв покришку з мого годинника, зацікавився механізмом. Чималі шестерінки крутили секунди, хвилини, години літа 1947 року. Почався другий повоєнний рік.

— "Я ніколи не мав годинника, — процитував я вголос слова знаменитого письменника, — не купував його, і ніколи мені його не дарували! Я іноді говорю красиві слова про те, що мої годинники на вежах".

— Хто це? — запитала Олеся.

— Юрій Олеша. "Жодного дня без рядка".

— А далі?

— "Щоправда, — цитував я далі по пам'яті, — яке чудо цей вежовий годинник! Подивіться на годинник Спаської вежі. Здається, що хтось пливе в човні, змахуючи золотими веслами".

— Здорово! — просяяла, зазолотилася Олеся. — Письменнику, коли повернемось додому, скоріше знімай гіпс. Ми полетимо, і ти нам покажеш золоті весла часу.

— Куди це полетимо! — забурчала Ліна. — Досить пустощів, а то...

— Не командуй! — зупинив я її. — Ти ще не тітка. Поглянь краще у вікно, пригадай.

Ми проїжджали станцію Лосиноострівська.

— Ой, будинок твоєї бабусі! — сполошилась Лінка. — Все як і колись...

Рублений будинок стояв на своєму місці в яблуневому саду. По неділях в ньому збиралася вся батьківська рідня. Співали, жартували, пустували, читали вірші, фотографувалися, танцювали, а дядько Валя, як наймолодший, мив посуд. Через кілька років бабуся помре, й будинок поступово спорожніє, яблука збирати буде нікому. Тепер на цьому місці величезні будинки, околиця Москви.

Я нагадав Ліні, як восени сорок першого року наші сім'ї від'їжджали в евакуацію. Тоді Лінка була тоненька, гнучка, смішлива, це вона потім

раптово розтовстіла, забасила. Наш ешелон зупинився якраз навпроти бабусиного будинку, й моя мати, вистрибнувши з теплушки, помчала через сад. Вона повернулася з бабусею і скринею, і у вагоні з нарами зразу стало затишніше. В селі Долматові Курганської області моя мати та її подруга — Лінина мати — влаштувалися на роботу в колгосп, ми мали небагаті, але достатні на ті часи харчі. А ті, хто стверджував, що війна скоро закінчиться, і жив на привезені із собою ганчірки, незабаром відчув усю суворість уральської зими.

— А пам'ятаєш, як дезертир спалив сільраду й жінки бігли за ним по снігу з вилами? — спитала Ліна.

Я розповів, як спіймали й судили дезертира — з куркулів він був, мстив Радянській владі.

Та далека морозна зима була радісною: німців розбили під Москвою, погнали геть, ми могли повернутись у свій двір.

З тамбура зайшов сліпий з акордеоном. Голосно проспівав, акомпонуючи собі, пісню про дівчину, яка проводжала на позицію бійця. У простягнену кепку посипалися монети. Діти притихли, роздивляючись виконавця, який повільно рухався вагоном. Війна для нього не закінчилась. Він повторюватиме пісню в кожному вагоні, пересідаючи з поїзда на поїзд.

І замелькали знайомі, радісні станції, де ми наймали дачі до війни: Тарасівська, Клязьма, Мамонтовська. Яке ж різнобарвне було в нас життя — з хрущами на квітучих кущах шипшини, притягальною силою спілої чужої малини, верткими пуголовками у прозорій воді. Ось і Акулова гора, коло якої Маяковський зустрівся із Сонцем, і холоднюща джерельна Уча, й безмежна заплава луки. Приїхали: Пушкіно!

Пройшли кілька дачних вулиць і відразу — до нашої галявини, оточеної сріблистими в місячному світлі соснами. Звідти долинала знайома мелодія, задушевний голос Клавдії Шульженко:

Синенький скромный платочек

Падал с опущенных плеч.

Ти говорила, что не забудешь

Ласкових, радостних встреч.

Нас вітали знайомі. Родина Гусєвих — одинадцять братів та сестер на чолі з довготелесою Наталкою. Світланка й Віталій Єрьоміни. Інші дачники.

— Що це? — Вітер показав на незнайому йому скриньку з пластинкою.

— Патефон! Винахід століття!

Я пояснив хлопчакові, як крутити ручку, ставити пластинки, міняти голки, виймаючи їх з трикутного пенальчика, й він на весь вечір став рабом патефона. Вітер одразу збагнув усю важливість патефона в житті не одного покоління дачників і поставив його в один ряд з народженням першого пароплава, літака, електролампочки, ракети. Ми — підлітки сорок сьомого — ще не знали як слід музики Мусоргського, Бетховена, Кальмана, не чули бітлів і Пугачової, не читали Хемінгуея і Борхеса, але під деренчання патефона готувалися до зустрічі з ними.

Темная ночь,

Только пули свистят по степи.

Только ветер гудит в проводах,

Тускло звезды мерцают...

Так, ми жили ще війною. Нас урятували від смертельної небезпеки такі відчайдушні юнаки, як Саша з "Уралмашу" й одесит Аркадій Дзюбін з фільму "Два бійці".

Фашисти надто рано уявили нас своїми рабами, а ми завжди були людьми вільними, людьми нового світу.

Ми вистояли, перемогли. Але які гіркі втрати!

М'який, задушевно проникливий голос Марка Бернеса розхвилював мене, і я майже нічого не помічав навколо.

По галявині рухалися капці, капці... й пара кедів. Саме по них я впізнав серед танцюристів Олесю. Підвів очі й побачив знайомий силует, ахнув подумки: Ніна!

Гукнув.

Ніна почула, усміхнулась разом з усіма, підійшла.

— Здоров, письменнику!

— Здорова була, Ніно. — Я бачив зовсім близько широко розплющені, довірливі очі, задьористо кирпатий носик, каштанове волосся. — Потанцюємо? Вітре, чого ти зволікаєш? Заводь!

Заспівав Утьосов:

У меня есть сердце,

А у сердца — песня,

А у песни — тайна,

Тайна — это ты...

Оце тобі, Вітерець, фірмова пісенька. Дивись, який я спритний парубок, як легко і вміло веду в танці гарну старшокласницю.

— Як живеш, Ніно?

— Добре, — сказала вона спокійно.

— Які плани? Ніна задумалася.

Я знав, що вона відповість за хвилину, й не квапив її.

Не знімаючи долоні з мого плеча, Ніна сказала:

— Через два роки я вийду заміж. У мене жених є.

— Не треба! — крикнув я беззвучно. Я знав цього франтуватого жениха. Шлюб буде не дуже вдалий.

Проте не став нічого пророкувати: Ніна все одно б мене не послухала.

Оглянувся на своїх, гукнув:

— Олесю, Кире, чому ви не танцюєте? Гусєви, я вас просто не впізнаю!

Олеся й Кир з Гусєвими ввійшли в загальне коло. Ліна-поліно бурхливо сміялася десь поряд, втішаючись молодістю, що несподівано вернулась.

Вітер змінив нудну пластинку на бадьору, і мої танцюристи "дали" молодіжний танець. Усі так і вп'ялися очима в них: ніхто досі не бачив, як можна красиво й індивідуально танцювати, супроводжуючи ритм різноманітними рухами, а не просто хапати партнерку "за клішню" і за талію і шепотіти їй при цьому всякі дурниці на вухо. Можна отак: як Олеся й Кир — на відстані і разом.

І тут хтось із моїх друзів заспівав під Утьосова:

Бували, бували мрії в житті,

Коли, коли журились ви.

В зажурі очі твої,

В зажурі очі твої...

Після слів "Щось тебе, моя корова, толком не збагну" пролунало дружне: — Му-у-у...

Захоплена загальною легковажністю, Олеся теж пожартувала. Прокричала в ніч голосом Алли Пугачової пісню з її репертуару:

Ой, мамо, мамо,

Ой білая панама,

Розкішная панама,

А на моєму фото

Не лице, а драма.

Спочатку всі немов оніміли, потім опам'яталися, засміялись, грянули хором:

Ой, мамо, мамо,

Ну де твоя панама?..

А моя "Пугачиха" стоїть задоволена в оточенні Гусєвих та інших поклонників із сорок сьомого. Я хотів було гукнути: "Олесю, ти що це?" Та передумав. До Олесі підійшла Ніна, попросила: "Повтори, будь ласка. Я чогось цього номера не знаю..."

Що далі співав трудяга-патефон?

Пам'ятаю радісний, розкритий навстіж світ у піснях Орлової:

Радів соловей, весни співець,

Життя навкруг буя в красі.

Якби було у мене сто сердець,

Я б віддала йому усі...

Радіють... Співають... А мені чомусь сумно.

— Не сумувати!.. — кинула жартівливо Ніна, проходячи повз мене.

— Це мине, — відповів я цілком дорослим тоном. — Ностальгія. Ретро...

Вона глянула на мене безпомічно. Ми танцювали з нею останній свій танець.

— Знаєш, — сказав я, заглядаючи в Нінині очі з майбутнього, — ти станеш гарною естрадною співачкою, а я — насправді — письменником. І ми більше не побачимося.

— Чому? — Вона здивувалась. їй дано було заглянути лише на два роки вперед.

— Заспівай, Ніно! — попросив я.

Вона погодилась. І тільки-но замовк Утьосов, зазвучав над лісом дзвінкий дівочий голос:

Не забудь мене удалині,

Хай душа твоя пала в огні.

Буде ніч. І буде молодик в той час.

Чекатиме він нас.

Вона заспівала одну строфу. Ніхто не зрушив з місця, не заговорив. Тиша опустилася на галяву. Всі завмерли, як на старому знімку. Ось він, у пам'яті і насправді: купка застиглих у танці юних дачників, патефон на величезному пні, колони сосен, місячний ліхтар.

Я просигналив Вітрові:

— Зібратися всім разом!

Ми зустрілись під сосною, осяяною місячним ліхтарем. Ледве вирвали з кола танцюристів Ліну-поліно. Навіть у темряві було видно, яка в неї фізіономія.

— Як добре, братці-кролики! Кире, це ти? — торохтіла вона. — Вітре, чого ти сумний? Письменнику, заспокойся! Олесю, вибач мені. — І додала: — Я готова. Я, братці-кролики, щаслива...

Олеся не стрималася, цмокнула тітку в щоку.

— Отакою я тебе люблю!

Коли ми проникали крізь товстелезну сосну, в середину її стовбура, пролунав життєрадісний голос Ліни:

— Як його? Гаврош? А-а, Гаврик! Певно, він заждався нас у своєму ящику.

Хвалити бога, за вечір хоч одну долю було вирішено.

СУД ПАМ'ЯТІ

Я таємно викликав Кира у двір.

— Мені потрібно на одну годину в сорок четвертий. 21 жовтня. Це важливо.

— Ми удвох? — спитав Кир.

— Удвох. Там іде суд над убивцею.

— Зрозумів, — відповів Кир. — Роби, як я. Я поклав йому руки на плечі.

Точно пам'ятаю цю дату: 21 жовтня мене викликали в суд як свідка. В суді я ніколи не був, не знав, що там говорять, і Льохині ковзани не взяв під східцями. Карлуша зізнався у двох убивствах — дівчини й діда, а вбивство Льоні Маніна заперечував. Зараз, саме зараз я виправлю помилку.

Ми опинилися з Киром у нашому дворі. Двір був пустий, похмурий. На небі висіли свинцеві хмари. Я пірнув у парадне, дістав із схованки під східцями ковзани, загорнуті в синю ганчірку. Хитрий ти, Карлушо, тут ніхто не шукав би. А я, виявляється, страшенний боягуз, навіть перелякався, коли знайшов ковзани. Що ж, хай буде суд і наді мною!

Показав "гаги" Кирові. Новенькі, нікельовані, з тупими вістрями. Льоха так і не встиг їх заточити, приміряти, прикрутити до валянок мотузкою з палицею.

Ми побігли униз, на Каланчевську вулицю. Тут каталися взимку на ковзанах. Розганялись униз аж до трамвайної лінії. І чекали на попутний ваговоз, чіплялися за борт дротяним гачком і піднімалися на гору. Це незрівнянна втіха: іскри сипалися з-під ковзанів, коли попадався голий брук, вітер рум'янив лице, й головне, треба було дивитися, щоб ніхто раптом не висунувся із-за борту, не зірвав з тебе шапку.

Сіре суворе приміщення міського суду напроти трамвайної зупинки. Піднялися на другий поверх. Кімнату, де відбувався суд, я пам'ятав.

Маленький зал забито людьми.

Я приземлив Кира на край лави й відразу ж побачив убивцю. Білявий, з байдужим обличчям, він упевнено сидів на лаві підсудного. За

його спиною застиг міліціонер. Трохи осторонь, теж під охороною, нудилися Вага, Франт, брати Воли.

Я підійшов до високого столу, поклав перед суддею згорток.

— Що це? — запитав суддя.

— Ковзани... друга. Леоніда Маніна. — Судорога здавила мені горло, але я переборов хвилювання і страх, показав на Карлушу. — Його убив оцей.

— Ваше прізвище, ім'я, по батькові? — спитав суддя.

Я назвав себе.

— Це мій свідок, товаришу суддя, — пояснив, підводячись, прокурор. — Він із сьомого класу.

Суддя розгорнув ганчірку, і всі побачили новенькі Льонині ковзани. Родич мого убитого друга, який сидів у залі, затулив долонями обличчя.

Я відповідав на запитання прокурора, адвоката, судді, а сам дивився на старого залізничника в коричневій формі — дядька Герасима. Він жив у нашому парадному, а в суді був народним засідателем. Дядько Герасим дуже добре знав схованку під східцями. Він мені повірив.

Я не хотів дивитися ні на білявого вбивцю, ні на його спільників. Лише один раз, назвавши Вагу, який виготовив ножа для Карлуші, я обернувся до нього, запитав:

— Чого ж ти мовчиш, боягузе?

Вага криво усміхнувся, втупився у стелю. Карлуша не зацікавився ковзанами, як усі присутні на процесі, котрі витягували шию, щоб розгледіти мою знахідку. Карлуша, що ходив завжди в чистенькій, випраній і випрасуваній матір'ю сорочці, у галстуці, в сіренькому піджаці, зараз був у затрапезній куфайці. Біляве волосся поголене, сам він не схожий на себе. Ніхто раніше не знав ні його справжнього імені, ні по батькові, ні прізвища. Всім було відомо тільки, що він спочатку першокласник, потім другокласник... семикласник... дев'ятикласник... живе з мамою, працює в аптеці помічником провізора. Знали, що Карлуша чемний, старанний, сумлінний.

І ніхто не знав, що в нього вовче серце. Ось він на очах у всіх.

І я подумав: "А що, якби ковзани подарували не Льосі, а мені?" І Карлуша підійшов би до мене, до знайомого хлопця, спитав спокійно: "Що несеш? Дай потримати". А коли б я не погодився, як Льоха?.. Га-а?.. Тоді я лежав би зараз на Бабушкінському кладовищі, а Льоха приніс би в суд мої "гаги".

Він такий був — Льоха. Він би приніс.

Знову питав я себе: хто ж він, Карлуша?

І навіть задихнувся від думки: "Невже фашист?"

Ось так запросто: серед нас, міських дітей, серед червоних кіннотників і просто життєрадісних трудяг-москвичів, серед усіх наших зустрічей, ігор, пісень, серед нашого суворого теперішнього й такого довгожданого майбутнього — фашист?

Так, фашист!

Він сидів перед усім народом на лаві звинуваченого.

Тепер я його не боявся. Не боявся нікого з різношерстої зграї бандюг. Я знав, точно знав, що фашисти нападають із-за рогу не тільки на фронті. Я зрозумів, що коротке Льохине життя входить до числа двадцяти мільйонів жертв війни. Він загинув, як і батько на фронті, мужньо й раптово, фронт проходив і нашим Грохольським, не тільки під Вязьмою, де куля скосила Маніна-старшого. Улюбленою піснею Льоні була батьківська "Кінна Будьонного". Пам'ятаю, як до війни вони тихо наспівували, сидячи у дворі на лавці: "Никто пути пройденного у нас не отбврет..."

Стіни залу немов розсунулись у часі й просторі, виразно почув я журливий, щемливий, повільний наспів мого друга Марка Бернеса. Він любив саме так говорити: "Я наспіваю вам..."

В полях над Вислой сонной

Лежат в земле сырой

Сережка с Малой Бронной

И Витька с Моховой...

Манін-старший лежить під Вязьмою, молодший — на Бабушкінському кладовищі, що навпроти будинку моєї бабусі.

Друзьям не встать... В округе

Без них идет кино,

Девчонки — их подруги

Все замужем давно...

Скоро вийде заміж Ніна. І Маринка з нашого двору, на яку нишком поглядав Льоха, поїде з чоловіком у Мурманськ. Ні, гад Карлушо, я не прощу тобі зради нашого двору, свого двору, всього Грохольського...

Карлуша ні разу так і не глянув на мене. Він усе ввічливо заперечував, прикидався тихеньким.

Через два дні, коли Вага зрозуміє, що перед ним не просто хлопець із сусіднього двору, а справжній убивця, він признає свій ніж, і Карлуша на мить похитнеться, опустить кутики губ, але зразу ж оговтається, підтягнеться, зухвало огляне зал. Чи пам'ятав він обличчя своїх жертв, чи не страшно було йому ночами? Не знаю. Тоді я ще багато чого не збагнув...

Раптом щось перемінилося в задушливій тиші залу. Підвівся на весь величезний зріст старий залізничник — дядько Герасим.

— Там наших повбивали. І вбивають. — Він показав пальцем у простір, звернувши погляд на Карлушу. — А ти тут своїх убиваєш! Не наша ти людина!

Карл закляк на своєму стільці.

— Я танк німецький не за тебе підбивав. Не за тебе! — І залізничник важко опустився у крісло народного засідателя.

А зал засовався, загудів, ніби наповнився юрбами, гомоном незримих людей — ополченців Москви. Вони, як і дядько Герасим, липневого ранку сорок першого року вийшли з дому з торбинами, рюкзаками, портфелями. За віком, станом здоров'я або виробничою потребою вони вважалися звільненими від армійської служби. Та вони йшли на фронт добровільно. Тому що ворог був під самою Москвою. Сто двадцять тисяч москвичів вступили до народного ополчення — робітники, вчені, вчителі, лікарі, поети, домогосподарки. їм видали те, що було в наявності:

гвинтівку, кілька патронів, гранати, пляшки із запалювальною сумішшю. Майже ніхто з ополченців не повернувся. Але вони разом з армійськими частинами відстояли Москву.

Дядько Герасим повернувся.

Дочка його Рая розповіла мені, як батько поповз назустріч танку з хрестом на башті й жбурнув у нього пляшку з пальною сумішшю. Він устиг помітити тільки, як запалала броня, і тут же був поранений і знепритомнів. Його після бою віднесли в медсанбат. Ночами дядько Герасим бухикав так, що чути було за нашими оббитими повстю дверима. А вранці йшов на службу.

Карл, певно, відчув неминучість покарання, його стало лихоманити. Міліціонер втупився у його тремтячу спину.

Гомін у залі наростав, і суддя зробив зауваження.

Так, подумав я, нехай-но гляне цей покидьок у вічі Льохиної рідні, в очі ополченців. Нехай!

Я залишив місце свідка й, проходячи повз Карлушу, сказав:

— Фашист! Підлий ти фашист!

Він одвернувся.

Міліціонер провів мене уважним, задумливим поглядом. Мені вдалося, що міліціонер за спиною Карлуші не піший, а кінний і дивиться так, наче пропускає на післявоєнний футбольний матч на "Динамо".

— Що йому буде? — запитав зблідлий, наїжачений Кир, коли ми спускалися східцями.

— "Іменем Союзу Радянських Соціалістичних Республік..." До розстрілу!.. І не кажи нічого, будь ласка, Олесі... Даруй, що так вийшло. Я мусив сказати...

Кир кивнув.

— Я все зрозумів.

Я плеснув його по плечу.

— Каюк всілякому фашизму!

ЗОЛОТІ ВЕСЛА ЧАСУ

Я сидів на лаві у знайомому дворику. А втім, двір трохи змінився. Один з особняків знесли, на його місці орудував однорукий кран. Зник кудись зелений ящик, зате з'явилася альтанка. Трава розпушилася, виросла, замайоріла квітами. Швидко все змінюється у житті.

— Ось він сидить наче й не було нічого! — пролунали позаду голоси. — Ми його шукаємо, а він гріється у променях слави...

До мене бігли письменники-виступаючі на чолі з письменником-головою. Вони були явно чимось стурбовані.

Я схопився й охнув, згадавши про неподатливу ногу. Ні, вона була податлива, тільки трохи накульгувала без гіпсу.

— Куди ти зник? — Письменники оточили мене. — Ходімо! До початку обговорення п'ятнадцять хвилин.

— Обговорення чого? — спитав я, нічого не розуміючи.

— Як чого? — здивувались і собі мої колеги. — Ми зібралися обговорити твій новий рукопис. "Іди-іди".

Ах, он воно що? Хіба я їм його показував? Може, мені вся ця дивна історія привиділась? Я пошукав поглядом свій вірний портфель і знайшов його посеред зеленого газону. Якісь трави, строкатий горошок, паросток хмелю обплели його з усіх боків, немов портфель було посіяно разом з ними.

Я підвів голову й побачив трохи осторонь своїх друзів.

— Ви чекаєте на мене?

— На тебе! А на кого ж іще! — загули вони в три голоси. — Ми ж обіцяли...

Що вони обіцяли? Ну, звичайно, політ! Повернувся до колег.

— Обговорюйте, будь ласка, без мене. Я зайнятий.

— Як зайнятий?.. Чим, власне, зайнятий? Що може бути важливіше за рукопис?

— Я не закінчив його. Лишився один епізод. — Я підморгнув дітям.

— Який ще епізод? — авторитетно заперечив голова. — Там ясно написано: "Кінець".

— Кінця не буває, — сказав я. — Правда, Олесю?

Ми, четверо, уже стояли щільним дружним колом, міцно тримаючись за руки. Потім відштовхнулися ногами від землі й, повільно кружляючи, здійнялись угору.

— Гей, куди ви? — гукнули приятелі-письменники й засміялися, спостерігаючи незвичайне видовище.

Письменники все зрозуміли: адже вони прочитали мій рукопис.

Радісний гавкіт залунав унизу. З під'їзду у двір вибіг пес.

— Може, взяти його із собою? — запропонував Кирило, скоса поглядаючи на зелений газон, де намагався зіп'ястися на задні лапи, закинувши морду вгору, Гаврик.

— Сидіти, Гаврику, чекати! — звелів я. — Ми прилетимо!

Пес почув мене, слухняно забрався під лаву.

Ми поринули в золотаво-блакитні простори неба, угвинчуючись у прозорі повітряні хвилі, ловлячи вранішній вітрець, убираючи в себе живодайне сонячне світло.

Під нами пропливало, поступово зменшуючись у розмірах, відкриваючи все нові кам'яні далечі, велике місто. Виблискували мільйонноокі, неначе дивовижні космічні світляки, будинки-гіганти, будинки-новосели. Застигли начищені до блиску клинці висотних будов. Порозбігалися на всі боки вулиці з вервечками автомобілів та смарагдовими лелітками скверів. Свій прощальний теленривіт посилає шпиль телевежі...

На мить здалося, що це незграбне, монолітне місто, густо оперезане асфальтовими стрічками, приготувалося скинути з плечей звичний тягар, щоб несподівано злетіти з усіма своїми бебехами — будовами, людьми, машинами, садами — у простори Всесвіту.

Вітер хвацько свиснув:

— Тримайся! Ідемо вгору.

Якщо дивитися на Сонце із Землі, побачиш вогненну кулю з пучком променів. Як кульбаба.

У космосі Сонце мало вигляд розжареної сковороди. Таким його показують по телевізору космонавти. З нашої висоти все мало зовсім інший вигляд.

— Дивись, письменнику! — зраділо гукнув Кир. — Дивіться! Ось вони, золоті весла часу!

Від несподіванки ми трохи не розімкнули рук, однак, похопившись, ще міцніше ухопились одне за одного.

— Де, де? — питала Олеся. — Я нічого не бачу. Де вони?

— І я не бачу, але відчуваю, — сказав Вітер, озираючись.

— Я помітив їх, але загубив, — пробурмотів Кир.

А я бачив. Бачив ясно те, чого не бачили діти. Золоті весла часу... Вони повільно обертали, несли в майбутнє нашу блакитну планету.

Вони несли всіх нас — і моїх нових друзів, і друга Льоху, і Ліну-поліно, дядька Герасима й Олену Прекрасну, найбілішого у світі міліціонера — всіх-усіх людей крізь прожитий час і простір.

Усі годинники всіх землян на всій земній кулі підкорялися кожному змаху золотого весла.

І треба було пильно стежити, щоб жодна стрілка не відстала, щоб зберігся зв'язок між минулим і майбутнім.

Нас, мандрівників космосу й прогульників засідань, залучено в безперервний потік Всесвіту. І щоб не заблукати, точно вивірити свій маршрут, щоб завчасно повернутись додому, треба знати, як веслувати в цьому складному світі, як ухопитися вчасно за золоті весла...

Я сказав своїм літунам:

— Час повертатися.

— Час? — здивувалась Олеся. — А золоті весла? Я їх не розгледіла...

— Побачиш ще. Все попереду!

І мої друзі, згадавши про вірного Гаврика, погодилися:

— Час.

© ВЕЛТИСТОВ Є. С. Нові пригоди Електроника: Повісті. — К.: Радянська школа, 1990. — 160 с.

© ВИДИШ Микола, переклад з російської, 1990.